॥श्रीगणेशायनमः॥ प्रणम्यसर्वज्ञपदारविंदंसूरेर्मदेंद्रस्यपदांबुजंचतनोतितत्फुल्लितयंत्र॥
सत्बोधां राजस्यटीकांमलयेंदुसूरिः १ अथप्रयतःप्रारंभितस्यसकलग्रंथसारभूतस्ययंत्रराजग्रंथस्यनि
र्विघ्नांतरायनिर्वापणायशिष्यपरंपरासुप्रचयगमनायभक्तजनमनःकल्पद्रुमायमाणस्वाभीष्टदे
वतागुरुनमस्कारएवंप्रयोजनसहितग्रंथाविधेयमादत्तेग्रंथकारःश्रीसर्वज्ञपदांबुजद्वंद्विपरा
मर्शप्रभावप्रदंश्रीमेनंमदनाख्यसूरिसुगुरुंकल्पाणकल्पद्रुमंलोकानांहितकाम्ययाप्रकुरुते
सद्यंत्रराजागमं नानाभेदयुतंचमल्लकविकरंसूरिर्मदेंद्राभिधः १ स्पष्टार्थमेतत्॥ अत्रसर्वज्ञप
दारविंदप्रणमनंयुक्तमेवेति तेनैवशास्त्रेषु सर्वज्ञताया संभवात् अथग्रंथकृदेतत्करणे
कारणमाह॥ अपारेसंसारेकतिकतिचनुवर्नतुनराःपरंतैर्वोधंगणितमरचिश्रोढमति॥
भिः ततःकल्पंसारं विमृदमिदमत्यंतसुगमं वितन्वेदंशास्त्रंहृदयहृदानंदजनये २ कृत्वा

राम

यथाभद्रेःश्रोटरणोल्लटेत्यपशब्दैर्विभुक्तःपरिभूतिमेति
नथामल्लयोल्लिखतिस्मधापिवंशेलतीनोगुणकृ

स्तथाबुद्धविधायवनेःस्वाराणांयेंशगमानिजनिजप्रतिनाविशेषात्॥ नाचारिधीनिवविं
लोढसुधायथावत्तत्सारभूतमखिलंप्रतिपाद्यतेत्र॥३॥स्पष्टार्थं॥ अथसूत्रकृत्॥देवयंत्रराजमहिमा
नमाचष्टे॥ तत्रादौतद्भेदसंख्यैवाह॥ इदमपिप्रसिद्धं॥ अथप्रत्यंगंराश्यंशस्यैकमनीवाकोष्ठकाः क
लादिकाःसांतरालिख्यंते॥ अथक्रमज्यानयन॥ यत्स्यात्तद्वाधःकलिकाप्तिकंतदतीतभोग्यांतरघं
उकघ्नं यष्याहृतंएष्यफलेनयुक्तंक्रमोक्रमौभस्यभुजकोटिभौवी ५॥ स्पष्टार्थाः॥ भुजकोटिज्या
नयनेभुजकोटिभागानामधस्ताद्यकलिकाविकलादिकंभवतितदानदतीतभोग्यांतरघंउकेनगुणा
तं यष्याहृतंलब्धंफलेसंस्कृतेक्रमोक्रमौचभुजकोटिभौवीस्यात्॥ ६॥ श्रोढरणं॥ खेःपरमक्रांति
भागा २२।३५ एषांभुजज्यानयनार्थं एतएवभुजांशाःकल्पंते॥ यथाराशित्रयस्यभुजसंज्ञाइति॥ त
त्रैकोराशिःविंशदंश एतेषांभुजज्यानयनंयथा॥ [illegible] ॥ क्रमज्याकोएकेभत्रयोवि
ंशानामधस्तान्मानंफलंकला १४०६ विकला ३९ तस्यांतरं ५७।३६ अनेनभुजभागानामधस्थाःकला
३५ गुण्यंतेजाता १९९५।१२६० अधस्तनांकस्ययष्याभागेलब्धा २१ उपरिक्षिप्यंतेजाताकला २०१६

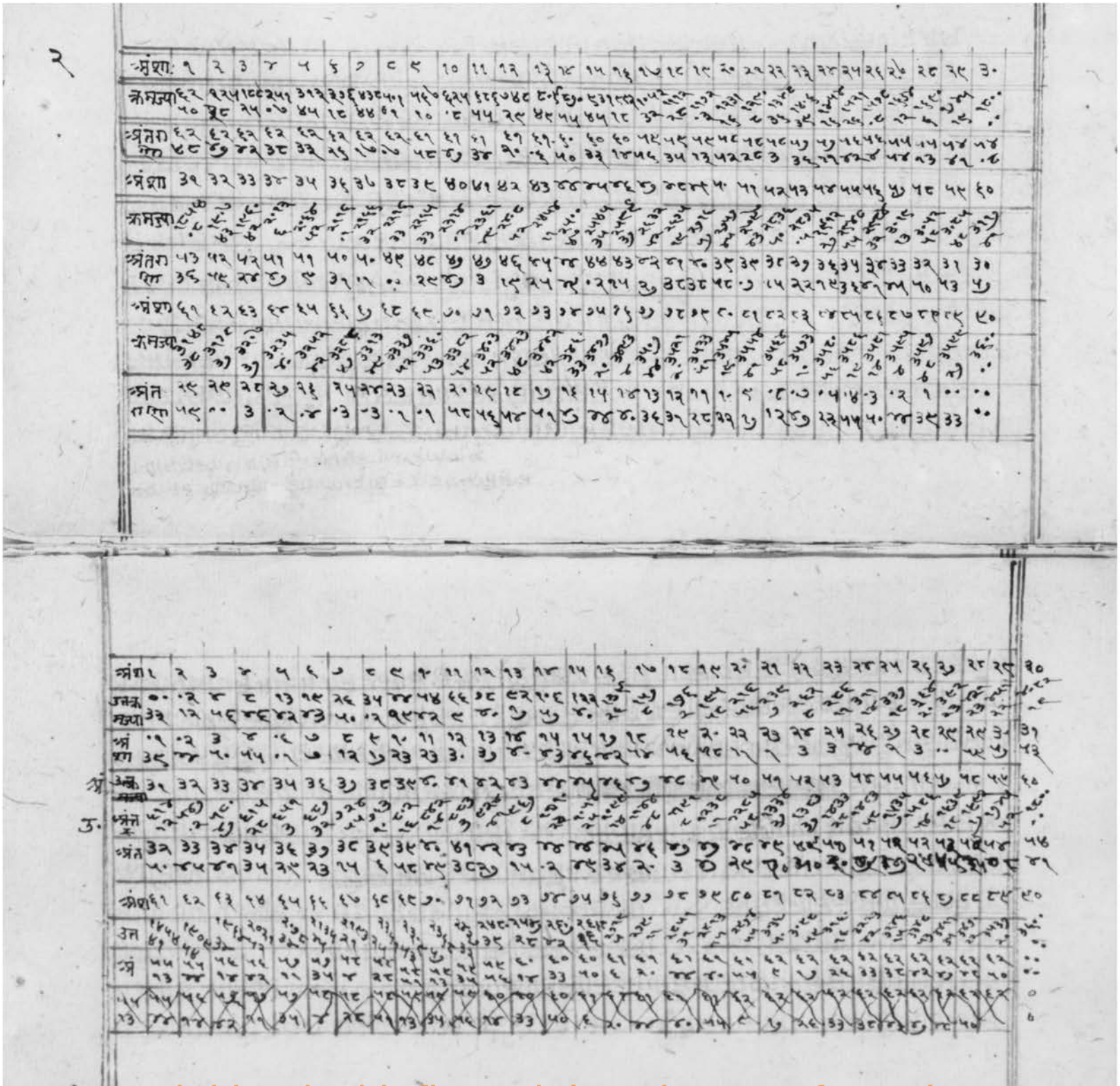

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June, 2017

२ एषांषष्ठभागेलब्धाः कलाः ३३।३६ पूर्वकला १४०८।३६ योज्याज्ञातेपरमक्रांतिभागानांभु
जज्याकलादिका १४४०।१५॥ अथक्रमेणकोटिज्यानयनं।एवंक्रांत्यंशाःएवंभुजेभागा २३।३५ए
तेनैवतेश्रुताः ५५।२५ षड्भक्तिभागानांमध्यःप्राप्तंफलंकला ३२८।४६ तदधोन्तरं २५।३ अनेनभुज
भागानामधस्थितं २५ संगुण्यषष्ट्याविभज्यलब्धंकला २०।२६ उपरितनांकेक्रमेणक्षिप्यतेज्ञातं
कोटिज्या ३२९९।२२ अथोक्रमेणभुजज्यानयनं॥ भुजेभागा २३।३५ उत्क्रमज्याकोष्ठकेभुजभा
गानामधः प्राप्तंकलादि २८६।१९ तदधोन्तरं २७३ अनेनाधस्तनाःकलागुण्यंते षष्ट्याभागेलब्धं १४।
३६ उपरितनांकेयोज्याज्ञाताःपरमक्रांतेरुत्क्रमज्या[illegible]नयः कलाद्या ३००।४७
अथक्रमेणकोटिज्यानयनं॰ यथाप्रागुक्तकोटिभागा ५५।२५ ततउत्क्रमज्याकोष्ठकेषुकोष्ठभागा
नामधःप्राप्तंकलादि २२३५।४५ एवंसर्वत्रक्रमोक्रमाभ्यांभुजकोटिज्यासाधनेकार्ये॥ भुजकोटिज्या
नयन पानयनम ॥ गतेफलांकेभुजकोटिमौर्व्यास्तदूर्धगाज्यापलवाःस्थितोकाःषष्ट्याहृतोष्ट

अंश	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०
क्रांति कला	२४ ०	४८ ०	७१ ०	९५ ०	११९ ०	१४३ ०	१६७ ०	१९० ०	२१४ ०	२३८ ०	२६२ ०	२८५ ०	३०९ ०	३३३ ०	३५७ ०	३८० ०	४०४ ०	४२८ ०	४५१ ०	४७४ ०	४९७ ०	५१९ ०	५४२ ०	५६४ ०	५८६ ०	६०७ ०	६२८ ०	६४८ ०	६६७ ०	६८६ ०	७०४ ०
अंतर	२४ ०	२३ ४९	२३ ४२	२३ ५३	२३ ५४	२३ ५२	२३ ५१	२३ ४८	२३ ४४	२३ ४०	२३ ३५	२३ ३१	२३ २८	२३ २५	२३ २३	२३ २२	२३ २२	२३ २२	२३ २२	२३ २२	२२ २२	२२ २२	२२ २१	२२ २१	२२ २१	२१ २१	२१ २१	२१ २१	२१ २१	२१ १९
अंश	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०
क्रांति कला	७२४ २८	७४२ २५	७५९ ५	७७५ ८	७९२ ६	८०८ ४	८२४ ०	८४० ३	८५५ ५	८७० ६	८८५ ६	८९९ ६	९१३ ५	९२७ ३	९४१ ०	९५४ ५	९६७ ८	९८० ९	९९३ ९	१००५ ८	१०१७ ६	१०२९ ३	१०४० ०	१०५१ ५	१०६२ ८	१०७३ ९	१०८३ ९	१०९३ ८	११०३ ६	१११२ ३	१११९ ०
अंतर	२० ५७	२० ४८	२० ३९	२० २९	२० १९	१९ ५९	१९ ४८	१९ ३७	१९ २६	१९ १४	१९ ०२	१८ ५०	१८ ३७	१८ २४	१८ १०	१७ ५६	१७ ४२	१७ २७	१७ १२	१६ ५७	१६ ४२	१६ २६	१६ १०	१५ ५४	१५ ३८	१५ २२	१५ ०६	१४ ५०	१४ ३४	१४ १८	१४ ०१
अंश	६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०	७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०
क्रांति कला	११२४ ३०	११३१ २९	११३८ २७	११४४ २५	११४९ २३	११५४ २०	११५८ १७	११६१ १४	११६४ १०	११६६ ६	११६८ २	११६८ ५८	११६७ ५४	११६६ ५०	११६४ ४५	११६२ ४०	११५९ ३५	११५६ ३०	११५३ २५	११४९ २०	११४५ १५	११४० १०	११३५ ५	११२९ ०	११२३ ५५	१११७ ५०	११११ ४५	११०४ ४०	११०० ३५	१०९३ ३०	१०८६ २६
अंतर	१२ ०१	११ ५९	११ ५७	११ ५५	११ ५३	११ ५०	११ ४७	११ ४३	११ ३९	११ ३५	११ ३०	११ २५	११ १९	११ १३	११ ०७	११ ००	१० ५३	१० ४६	१० ३८	१० ३०	१० २२	१० १४	१० ०५	९ ५६	९ ४७	९ ३८	९ २८	९ १८	९ ०८	८ ५८	८ ४७

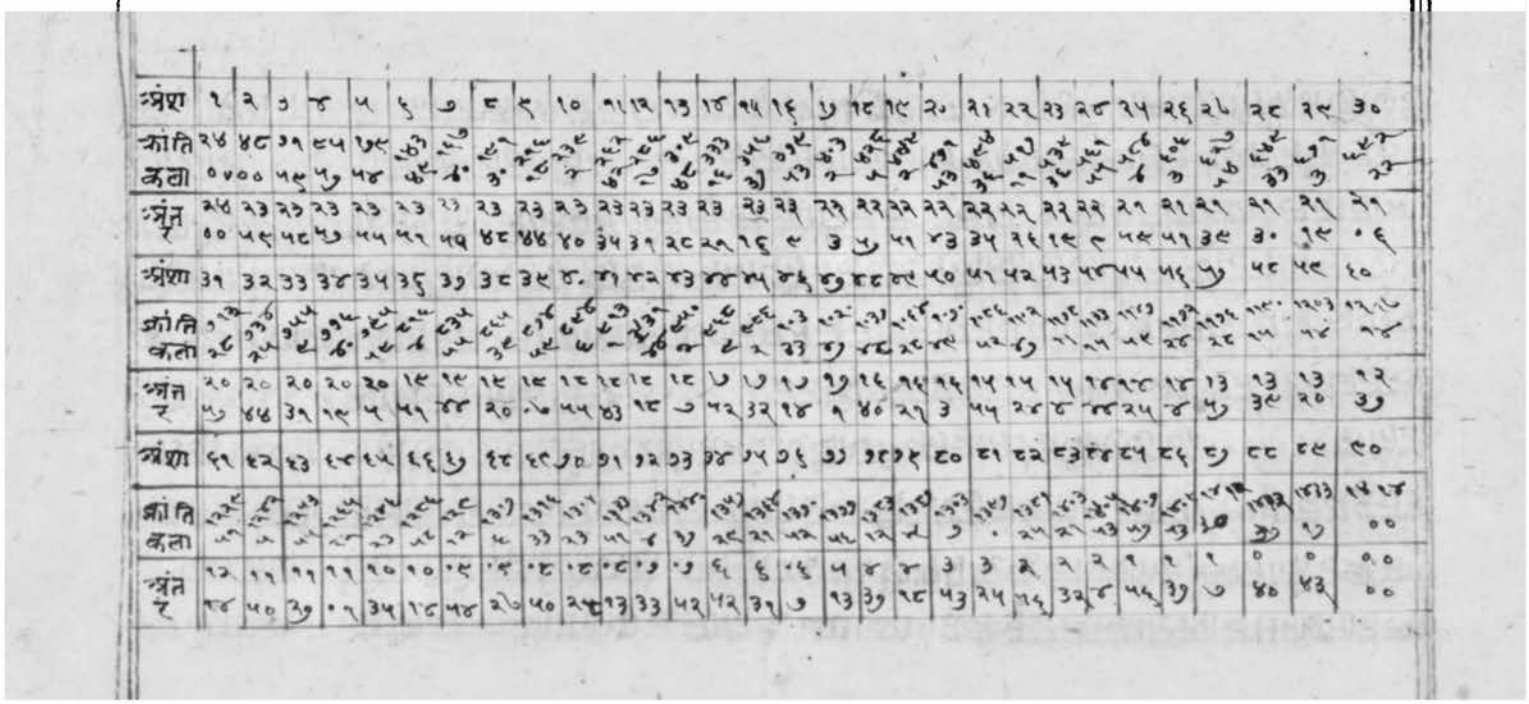

तरकोष्टभक्तः क्रमोक्रमाभ्यांतदधः कलादि ६ व्या व्या ॥ एवं भुजज्याकोटिज्याचसाधितातस्या
मत्पंक्रफलज्यांकेपतितेतदूर्ध्वकोष्ठकांकाधनुरंशाः स्युः शेषंषष्ठिघ्नंकोष्ठकाधः स्थितांकेनक्रमेण
विभक्तंधनुरंशानामधस्तान्यस्तंक्रमोक्रमाभ्यांकलादिकंधनुर्भवति ॥ उदाहरणं ॥ एवंवभुजक्र
मज्या १४५१।२५ अस्याः अधस्त्रयोविंशतितमकोष्ठकाधस्थितक्रमज्याकोष्ठकांका १४०६।३९ पतिता
शेषं २२।३६ षष्ट्यासंगुणितेजातं २०।१६ एतधस्तनकोष्ठकांतरांकेन ५७।३६ भाज्यंतेनलब्धंकला
३५ धनुरंशानामधोदत्वाधनुरंशसपन्नाः एवंसर्वत्रचापसाधनंकार्यं ॥ अथमत्पंक्रगणित्रयस्य
परमक्रांतिकोष्ठकालब्धौ ॥ अथक्रांत्यानयनं ॥ लवादधश्चेत्कलिकादिकंस्यादतीतभोग्यांतर
नाडितंतत् षष्ट्याहतंभुक्तफलेनियुक्तं यंत्रेस्फुटाः क्रांतिकलाभवंति ७ अस्यव्याख्या लवानांभु
क्तांशानां अधस्ताद्यत्कलिकादिकंफलंभवति तदातदतीतभोग्यांतरनाडितं षष्ट्याभक्तं भुजफ
लेक्षिप्तंयंत्रेस्फुटाः क्रांतिकलाभवंति ॥ उदाहरणं ॥ भुजांशाः २०।३०।० ततः क्रांतिफलकोष्ठके

भु

भुजफलांशानामधःप्राप्तंफलंकलादि २३।१२ तदधोन्तरं २३।४८ अनेनांतरेणपूर्वोक्तंत्रिंशत्
गुणंतेजाता ६९०।१२३० अधोंकस्यषष्ट्याभागेलब्धाः विकलाः २० उपरियुक्ताजाताः १०भुजय
ष्ट्याभक्ताः लब्धं २१।५० एतद्भुजफले २३।१२ नियुक्तंक्रांतिकलाः संपन्नाः २५०।५२ एवंसर्वत्रापि
लवानामधः कलादिकंभवति तत्रैवंप्रक्रीया अथऊर्ध्वांशेनभवति ९० तेषांमधः कलादिकंनास्ति
ततः क्रांतिफलज्याकोष्ठकेभवत्पंक्रांनामधः प्राप्तंफलंकलादि १५।५६ एतान्नवतिभागान्मेलयित्वैकस्य
राशित्रयस्यपरमक्रांतिकलाभवंति ॥ आसामेवकलानांषष्ट्याभागेलब्धापरमक्रांत्यंशा २३।५४
एवमन्यत्रापिक्रांतिसाधनंकार्यं ॥ अथप्रत्यंक्रगणित्रयस्यैवानयनसाधनं ॥ भुजांशकानां
विपरीतमौर्वीमेयप्रमाणेन १९।२९ हृताहताच भुजस्यपातक्रमयातनोयलब्धंफलंतच्चकलं
दिनस्य ८ व्या प्र भुजांशकानांयाविपरीतमौर्वीमेयप्रमाणेनहृताभुजक्रमज्यया भक्ता
आप्तायत्फलंतद्दिनस्यप्रकलंखंडंभवति ॥ अत्रोदाहरणं ॥ यद्यप्रथमांकस्यभुजलवा १०।०

एषां भुजक्रमज्या ०।३३।१४ इयमेव मेषतुलाप्रमाणेन १९।३८ गुण्यते जाता ०।६२।५४ अधस्तनांकस्य
अष्टभागेलब्धं २० शेषं ५४ लब्धांका २० उपरितनांके योजिता ६५० एषामपि षष्ठभागे लब्धाः १७
उपरितनशून्यस्थाने स्थापिताः जाता क्रमेणैकीकृत्य १०।४७।५४ ततः आसां भुजक्रमज्यया ६२।५०
भागदानार्थं दशषष्ठ्या गुण्यते ६०० एतन्मध्ये क्षिप्यते जाता ६४७।५४ एवं भुजक्रमज्यांकेपि ६२ ष
ष्ठ्या गुणितः पंचाशद्भुतः ३७०० एभिः एवंविधस्य भागे लब्धं फलं भागाद्य ०।१० एतन्मध्यांकस्य
गुज्याफलसकलं उच्यते ॥ एवं नवत्यंशान् यावद्गुज्याखंडकानि प्रतिफलानि साध्यानि ॥ अथ नव
तेरधिकेषु गुज्याखंडोत्पादनं ॥ अवधर्मानेन नवतेरधोंशेकोटिक्रमज्यांति मयातुयुक्तमुलाजमानेन
१९।३८ हृता विलिप्तकाक्रमज्यया बाहुज्ञानफलवादि ९ ॥ अस्यव्याख्या नवतेरूपर्यशीत्यधिकशतपर्यं
तं यद्यंशवृद्धिर्भवति तदाकोटिक्रमज्यया अंत्यमज्यासहितयामेषतुलामानेन गुण्यतया भुजक्रमज्यया
भक्तया लब्धंलवादिनवत्यधिकांशकानांगुज्याखंडानि भवंति ॥ अत्रोदाहरणं ॥ अथराश्यादिकेंद्रं ३
१०।१० केंद्रभुजानयनं यथा ॥ आक्रांतयादविकल्पेऽधिकं केंद्रं विशेध्यसप्तभंज्यः ॥ षडधिकमूनं ॥

यद्भिर्नवाधिकंशोधयेच्चक्रांत् ॥ व्याख्या ॥ राशित्रिकस्यकेंद्रमिति संज्ञा ॥ तच्चकेंद्रं आक्षिप्तया रा
शित्रयात् अविकल्पंविचिन्त्यासमित्यर्थः तच्चकेंद्रमेवभुजः ॥ तत्र्यधिकं सत् यद्भिः शेधयेत्
यदधिकंकेंद्रं यद्भिरूनंकार्यं नचाधिकंकेंद्रंचक्रात्राशिषाद्दशकाद्विशेधयेत् सर्वत्रापिशेषांकोभुजः
अत्रत्र्याधिकंकेंद्रमस्तीतियद्भिरेवोक्तः केंद्रांकशेधयतेशेषंभुजः २।२९।०।० ॥ अतःकोटिरानी
यते ॥ राशित्रयादस्मिन्भुजेपतितेशेषांकोटिः ०।१।०।० अस्याकोटिक्रमज्या ६२।५० अंत्यज्या ३५००
सहिता ३६२।५० मेषतुलामानेन १९।३८ गुणयित्वैकयागुण्यते जातोराशिः ६९५७८।९५०।१३९५५
।१९०० अधस्तनांकस्य १९०० अष्टभागेलब्धं ३१ एतन्मध्ये ९५० क्षिप्यतेजातं ९८१ एतेषेतन्मध्ये
१३९५५ क्षिप्यतेजाते १४०।३९४० एषामपि षष्ठभागे लब्धं २३३ शेषं ३७।४० लब्धांकाऊ
पर्यंके ६९५७८ क्षेप्यंजातं १९१३७।४० एषांभुजभागानां ८९ क्रमज्यया ३५९९।३९भा
गेलब्धमेकनवत्यंशानांगुज्याफलंलब्धं १९।५९।४१ एषांगुज्याफलानांसंपयोगमाह ॥ इदं
भवक्रार्धनवांशकानां गुज्याफलंस्यादतरंयदुक्तं ॥ प्रश्नांशकेभ्यः शुद्धियातदर्थकेंद्रंतथाव्या

६

सविधो विधेयं ॥० व्याख्या॥ भचक्रार्धलवानां अशीत्यधिकशतभागानां युज्याफलं स्यष्ट
तरं यदुक्तं तदा तांश्चेन्न्यः केऽव्यासोत्पादनार्थं सुधियाकरणीयं एतन्न तवलयोत्पादनेदृशी
ए यिष्यते नङ्गागार्धं युज्याफलं सौम्यं कृत्वा त्रिभुखमशीत्यधिकशतभागांतं यावत् ज्ञातव्ये॥
अथ युज्याकलानयनं॥ भवेल्लवाधः कलिकादिकं यत्तत्स्वरयोरंतरसंगुणंतत् यष्याहतेभ
क्तफलेनयुक्तं भवत्यदर्ज्याशकलानिसम्यक् ॥ व्याख्या॥ लवानामधस्तात्कलिकादिकं भव
ति तदाभुक्तभाग्ययोः कयोः स्वरयोरंतरकेनगुणंयष्यापहृतेलब्धंभुक्तफलेनयुक्तेदिज्यासकला
निभवंति॥ अत्रोदाहरणं॥ लवा १ अधः कला ३० ततोयुज्याफलकोष्ठकेषु प्रथमांशाधः प्रा
प्तंयुज्याफले ०।१० तदधोंतरं ०।११ अनेनांतरेणाधस्याः कलाः ३० संगुणिता जाता ०।३०० अस्याधः
स्थोकस्य यष्यागारेलब्धाः ५ उपरिस्थस्यस्थानेस्थापिताः नेयोंभागाप्राप्ताः पंचैककलास्थि
ताः ताः भुक्तफल ०।१० मध्यक्षिप्ताः जातेपंचदश १५ एतत्सार्धांशकस्ययुज्याफलं ०।१५ एवम्

अंश	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०
युज्या	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१
	१०	२०	३०	४१	५१	०१	१२	२२	३२	४३	५३	०३	१४	२४	३५	४५	५५	०६	१६	२८	३८	४९	०	१०	२१	३२	४३	५४	५	१५
अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	१०	१०	११	१०	१०	११	१०	११	१०	१०	१०	१०	११	१०	१०	१०	११	१०	११	१०	१०	१०	१०	११	१०	११	११	११	११	११	११
अंश	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०
युज्या	५	५	५	६	६	६	६	६	६	७	७	७	७	७	८	८	८	८	८	९	९	९	९	१०	१०	१०	१०	१०	११	११
	२०	३८	४९	०	११	२२	३३	४५	५६	९	२१	३३	४४	५६	८	२०	३२	४४	५७	१०	२२	३५	४८	२	१४	२७	४०	५३	६	२०
अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	११	११	११	११	११	११	१२	१२	१३	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१३	१३	१२	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१४	१४
अंश	६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०	७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०
युज्या	१२	१२	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१४	१४	१४	१४	१५	१५	१५	१५	१६	१६	१६	१६	१७	१७	१७	१८	१८	१८	१८	१९	१९
	३८	४८	२	१६	२५	४५	५	१६	४६	७	१६	३२	४८	४	२१	३८	५५	१२	२९	४६	१४	२२	२३	४१	००	१९	३०	५८	१९	३९
अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	१८	१८	१८	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१७	१६	१६	१७	१७	१७	१७	१७	१८	१८	१९	१९	१८	२०	२०	२०	२१

यं. रा.
६
+

| | | |

न्यत्रापिकार्यं॥ अथसौम्ययंत्रेइष्टांशगनांउन्नतवलयकेंद्रज्यासाधनप्रमाणानयनं॥
पलैर्विहीनागगनाएवंद्रा: २८० शेषास्तथाक्ता:प्रथगेवधार्या: शेषास्तयोर्वासरखंडके॥
ज्यो युज्यफलंवैपरिसाधनीयं १२ तदृणसंज्ञेनफलेनहीनंयुक्तंचशेषात्फलंविधाय
अर्धंविधेयंचततःक्रमेण केंद्रज्यवेद्यासयुतंकुजाख्ये १३ शेषेतथास्वेचयथोक्तशंका:
शेषास्तथाएवंवदुक्तरीत्या कार्याणि केंद्राणसविस्तराणिभृज्ञाख्यवक्ष्यानिपरिस्फु
टानि १४॥ ए०खांव्यारव्या॥ पलांशकैर्ये न अक्षांशउच्यंते॥ पलै: स्वदेशाक्षांशै: गगा
नाएरूपा: अशीत्यधिकशतांशा १८० हीनाकर्तव्या:॥ शेषांशा अक्षांशाश्चएवंकृधार्या:
ततोक्षशेषाक्षांशयोर्युज्याखंडेभ्यएवंतद्युज्याफलमानीयाक्षांशदागतफलेनाक्षशे
षफलंक्षिप्त्वामेकत्रहीनं अपरत्रयुतंचकृत्वाद्वयम पृथंसक्रमेणकेंद्रज्यासोभूजज्य

क्षस्यभवत: तदनु अक्षशेषेक्षेचमेषादिषट्पर्यंतेषुइष्टोन्नतांशेषुपतितेषु अक्षशे
षादक्षाच्चपूर्वोक्तरीत्यातावदुन्नतांशानांभुजाग्रेस्थितानांकेंद्रज्यासानयनं॥ अत्रोदा ह
रणं॥ श्रीमद्योगिनीपुरेयाम्याक्षांश: २८।३९।० एतेअशीत्यधिकशतमध्येपातितेशेषां
शा १५१।२१ एभ्योयुज्याफलमानीयते॥ यथा॥ राशिषट्कस्यत्वाद्वेरात्रप्रमाणेनफलज्याकोट
केषु एकपंचाशदधिकाधःप्राप्तंयुज्याफलं ७५१।५९ तदधोनतं २।५२ अनेनोनरेणांशधःस्थिता
कला २१ गुणंपैतेजाता ५२।७० अधस्तनांकस्यषष्ट्याभागेलब्धा १ एतेउपरियोज्यंतेजाता
५९ एतेयुज्याफलांकमध्ये ७५।५९ योज्यंतेजातं ७५।५९ सकलमक्षशेषफलंनागाग्रं अनेनैवप्र
कारेणाक्षांशेभ्य: २८।३९ युज्याफलंप्रसाध्यंतदिदं ५।१ अक्षांशफलंभागाग्रंतत्पूर्वानीतंशेषाक्षां
शफलंस्थानद्वयेस्थाप्याक्षांशफलंएकत्रपातयित्वा अन्यत्रयोजयित्वाचावशिष्टांकेऽधिके
क्रांतेक्रांतभुजस्यकेंद्र ३५।५८।३० व्यासे ७०।५९।३० स्यांतो अथभूजज्यानयनंतदयेतनानामुन्नतां

शानां केंद्रव्यासानयनं॥ एवोन्नतादस्तशेषात् १५१।२१ यदुन्नतांशाः पात्यते तेशेषांशाः २४५।२१
अस्तांशेभ्योपि २८।३९ यद्पात्यंतेजाता स्तांशाः [illegible] ३९ एवं एवरीत्या साधितं केंद्र
१२।२७ व्यासः २०।१६ यत्रालग्नत्वादस्तांशेभ्य उन्नतांशा न पतंति तत्रयुक्तिमाह॥ स्वस्वतत्फलेदधि
कोन्नतांशा स्तेभ्योस्तपाते विदिते तयैव द्युज्याफलेतद्यतः प्रसिद्धेऽन्ते नितं शेषभवेत्स जातं
१५॥ आदौक्रांतं केंद्रमिहेति तद्व्यासोपितस्मात्पुरतोंशकानां॥ शेषेतयास्तेचविलोमयोगात्तथै
वकेंद्राणि भवंतिव्यासाः १५ अनयोर्व्याख्या॥ यदा अस्तांशेभ्यः उन्नतांशा अधिकाः तदा उन्नतां
शेभ्योस्तांशाः पात्याः ततः प्राग्वत् द्युज्याफलेसमानीते द्विस्थेशेषफलेद्युज्याफलेनक्रमाद्युक्ते उनेतेच
पश्चाद्धीकृते तावदुन्नतांशानां क्रमेणव्यासोभवतः तदर्धेइप्सितां शेभ्यःपाते स्तांशकेषु स्तेषेप्राग्व
त् द्युज्याफलादिक्रमेण [illegible] नवत्युन्नतांशमांकेंद्राणि व्यासाश्चभवंति॥ अत्रोदा
हरणे॥ एवोक्तांशेषांशा १२।२१ उन्नतांशानांबहुत्वादस्तांशेभ्योनपतंतीत्यस्तांशाएवते

भ्यस्तेज्ञाते ९।२२ तेभ्यस्तांशएव एषांद्युज्याफलंयथा शेषांशानांद्युज्याफलं ३८।५० अस्तां
शद्युज्याफलं ०।२३ ततोद्विस्थेद्युज्याफलेस्तांशद्युज्याफलेनयुक्तेऽधीकृतेत्रिंशदुन्नतांशा [illegible]
नांकेंद्रं ६०।३९ व्यासः १०।१९ ततःपरमेप्सितांशान् शेषांशेभ्योदिशेध्यास्तांशेषुक्षिप्ता चपूर्वोक्त
द्युज्याफलप्रक्रिया नवत्युन्नतांशपर्यंतेकेंद्रव्यासाः साध्यंते॥ अथयाम्यपंक्तेरक्षांशमांउन्नतवलयकें
द्रव्यासार्धप्रमाणानयनं॥ अत्रेपिसोम्येयमद्दिगंतेपि नूज्ञाव्यक्तं नवतिदृत्वं अत्रापिसोम्यो
दितयैवरीत्याकार्यविशेषःपुनरेवशेषः २० शेषेतयास्तेचसमीदितांशाः स्तेभ्यश्चक्रार्धमु
पेतियावत्तत्रार्धाधिकं यत्रदिचास्तशेषंतच्छोधितंशून्यात्सप्तलेभ्यः ३९ ॥ १८॥ अस्तांशाका
न्तिफलेनयुक्तंहीनंतदर्धंभवतिक्वयंतत् अतोस्तशेषेपतितेनक्रात् शेषेतथाहिचयथैव
भागान् १९ निर्यियद्दत्वाच्चक्रतेपथोवसर्वाण्येकेंद्राणि सविस्तराणिसौम्यानियाम्यानि
च निरूपयंत्रेनिवेशनीयानियथोदितानि॥ एषांव्याख्या॥ सौम्येयाम्ये यंत्रेअस्तांशेभ्यो

यं॰ज॰ ९ भुजवत्तानयनं तुल्यमेव अतोत्रापि याम्ययंत्रे सौम्ययंत्रोक्तयैवप्रक्रि या भुजवत्तस्यकेंद्र
व्यासोसाध्यो॥ अग्रतःकेंद्रव्यासानयने सौम्ययंत्रादयं विशेषः कोयमित्याह॥ शेषांशेचएकापि
षट्पर्यंता इष्टोन्नतांशभचक्रार्धं अशीत्याधिकशतांशा सौम्यवत्क्रमेण योजनीया॥ ततोपुज्याफ
ल्लफलानयनं सौम्ययंत्रवत् भचक्रोर्ध्वंपुनः शून्यरसानलेभ्य ३६० अस्तशेषे विशोधिते प्राग्वत्
उन्नयोर्ज्यफलेसाधिते हस्थे शेषफले अस्तफलेन युक्ते ऊनेच तावदुन्नतानां केंद्रव्यासौ स्यातां
तत्पुनः शून्यरसानलेभ्यः प्राक्शेषधिते ऽस्तशेषे इष्टोन्नतांशान्पातयित्वा अवशेषंतथैवोन्नतेन न
वतांशपर्यंतं सर्वे केंद्रव्यासा भवेयुः॥ तानिच सौम्यानि याम्यानि केंद्रणि सौम्ययाम्यात्मकेभिन्न
यंत्रेवुक्तास्यापितानि॥ अत्रोदाहरणं॥ अस्तांशाः २८।३९ एभ्यः प्राग्वत्साधितं भुजवत्तस्यकेंद्र
३५।३० व्यास ५०।५९।३० ततोत्तरशेषेच १५१।२९ अस्तांशाः २८।३९ यदुन्नतांशयोर्ज्यंतेजाताः शेषांश
१५७।२९ अस्तांशा २४।३९ एभ्यप्राग्वत्यदूनतांशानां केंद्र ५५।१ व्यास ५२।९ एवं भचक्रार्धं यावत्

यं॰ज॰ ९ केंद्रव्यासाः एवंक्रियमाणे भचक्रोर्ध्वंशेषांशाः २८।२९ अस्तांशा ५८।३९ सार्धभागाधिकत्वात् शे
षांशा २८।२९ भचक्रमध्ये ३६० शोधंतेस्थिताः २७८।३९ एते शेषांशाः उन्नयोः प्राग्वत्पुज्याफलेसाधि
तेशेषफलेन एकत्रयुक्ते अन्यत्रहीने अर्धीकृतेजातं त्रिंशदुन्नतांशानांकेंद्र ९२।४० व्यासः ९२।३९ अ
स्तशेषेऽस्तेचयदुन्नतांशानांक्रियंते क्षिप्यंते जाताः शेषांशाः २७२ अस्तांशाः [illegible] ३९ अनयोः प्राग्वत्यत्रिंशदुन्नतांशानां केंद्रं १५८।५३ व्यासः १५०।२७ अनयैवरीत्यानवत्यंशपर्यंतं
केंद्रव्यासाः संपादनीयाः॥ अथनिरंशत्वेकारणमेरुपर्यंतं पूर्वापरदिग्व्यापिनः समविभागा
नदंतवर्तिनो नगराणां अस्तांशज्ञानार्थं आर्यैः कल्पिताः संति तेषांयवनभाषया इकैन इतिसं
ज्ञा॥ शनिगुरुभौमरविशुक्रबुधसोमाः क्रमात्स्वामिनश्च एवंलंकाप्रदेशात्प्रदेशंप्रति भाग
मस्तांशंशास्त्रयोदशमनुलिप्तान्लिखेत् १३।५१ मध्यरेखातः पूर्वापरभागस्था भवंति एवंयत्रांशो
शत्रयोदश १३ षड्विंशति २६ एकोनचत्वारिंशत् ३९ द्विपंचाशत् ५२ पंचषष्टि ६५ अष्टस

प्रति २८ नवतिपर्यंता अनेनैवक्रमेण सप्तभागाः सुपरंपंचाशांशान् यावन्मनुष्याणां निवासः तदग्रतः षट्षष्टिभागपर्यंतं शीतवाहुल्यादंधकाराच्च मनुष्याणामल्पएवसंचारः तत्परतः किंनरगंधर्वविद्याधरसिध्यानांप्रचारोदेवभूमयः अथचतुर्भागांतर्वर्तिनोनगराणांसुखावबोधार्थं अक्षांशाःप्रदर्श्यंते॥तद्यथा॥लंकायामक्षांशाः ०।० अवंतौ २।१ तिलंग २८ अनागुंदी २८।१० गंगासागरे २८।२० हवसे २८।३० देवगिरौ २०।३४ त्र्यंबकसज्जनादमन नवसरिकायां अक्षांशा २९ मथुरायां २२ श्रीमरुकछेनंदनडेपडनडे अक्षांशा २२।० श्रीतीर्थपवलके अक्षांशाः २२।० सोमनाथपत्तने मंगलपुरे २२।१५ वाराणसी २६।१५ लक्षणावले २६।२० कडानगरे २६।२९ कान्यकुब्जे २९।३५ माहिकपुरे २९।४९ तिरोहिते २७ जाजनगरे २७।५ श्रोडिसास्थाने २७।५ रैवतकाचले २२।३५ उज्जयिन्यां २३।० धारायां २३।३० श्रीअणहिलपुरपत्तने २४।० नलैलपुरे २५ अजमेरौ २५।० नागपुरे २५।४ अयोध्यायां २७।२२ गोपालगिरौ २७।२९ कुरुक्षेत्रे २७।३२ गोपीमद्रुरे २७।४५ कालंजरे २८।० शिवस्थाने २८।२५ उज्जयिनगरे २८।२ वरणनगरे २८।२० श्रीयोगिनीपुरे २८।३९ रोहितके २८।४५ मरकते २९।० मूलस्थाने २९।४० द्वारकायां २९।४५ श्रीपीरोजनरपोकितहिसारपीरोपदादे २९।४८ सरस्वतीपत्तने २९।५० गणेसरे कुरुक्षेत्रे ३०।२० कपिस्थले जालंधरे सुन्नामसाणके ३० ३० देपालपुरे ३१।० लाहोरमधुपुरे ३१।५ वदकसाने ३५।० मूलस्थाने ३५।० रामगा ३५।३० पेशंजर ३५।४० वलख ३५।४० तपसापुर ३६।१ काश्मीर ३६।२० निर्मिद ३६।३५ चिगान ३७।५० बुपरा ३९।० समरकंद ४०।० बुपारम ४२।३० कासगर ४४ बुलगार ४९।० पर्यंतानिवासभूमी तथा कार्यसति एवंभोक्षांशविलोक्याः अयनांशकानांहिताय किंयतामप्यक्षांशानांसोम्ययाम्यावेदव्यासांतराः परमदिनविषवच्छायातत्कर्णसहिताः प्रदर्श्यंते यथा अनेनयाम्यसोम्यभिन्नपंत्रकरणेतेभ्यः स्वरमायाति अक्षांशाः ०परमंदिनंघटी ३२।३० विषुवती ४।० कर्क १२।४१ राशिमानंमेष २१० वृषभ २६० मिथुन ३०९ कर्क ३३० सिंह ३३२ कन्या ३०९ अथात्र यंत्रेभमंडलार्धंग्रंथनिष्पत्तिर्वा त्यन्नमायनद्वात्रिंशन्नक्षत्रभक्तकाः सोम्ययाम्यविक्षेपसहिताः प्रोच्यंते॥धिस्त्रे त्रिपंक्ति स्रवो

यं.रा १९

उन्नतांश	अक्षशेष	अक्षांश	साम्यकेंद्र	साम्यव्यास	अंतर
०	१६९	२१	१०१८	१०२।५८	
६	१६३	१५	६६।१०	६५।१९	१।५४
१२	१५७	११	४८।२३	४८।३३	०।५२
१८	१४७	०७	३८।३६	३७।३५	०।१०
२४	१३५	१३	३२।१७	३०।३	०।१२
३०	१३९	१९	२७।५५	२४।३८	२।१४
३६	१२३	२५	२४।७	२०।२६	३।१७
४२	१२७	३१	२३।२६	१६।५९	४।२९
४८	१२१	३७	२०।३९	१४।५	५।२७
५४	११५	४३	१९।७	१२।३३	६।३४
६०	१०९	४९	१८।१५	९।१६	७।४४
६६	१०३	५५	७।२९	७।१५	८।५७
७२	९७	६१	२५।५३	४।१९	१०।१४
७८	९१	६७	१६।३१	३।३०	१२।३९
८४	८५	७३	१६।१६	१।२८	१३।१७
९०	७९	७९	१६।१२	०।०	१४।३२

१६।१२

उन्नतांश	अक्षशेष	अक्षांश	वेंद्रयाम्य	व्यासया	अंतर
०	१६९	१९	१०१।८	१०२।५८	२।५४
६	१७५	१७	२३५।४	२३२।४८	२।५८
१२	१८९	२३	११२७।२	११३३।२	४।१०
१८	१९३	२९	१६३।१६	१५८।१२	५।५
२४	१९७	३५	८९।२०	८३।८	६।१२
३०	२०१	४१	६३।२४	५५।३	७।२१
३६	२०५	४७	४८।३५	४०।३	८।३१
४२	२०९	५३	४०।६३	३१।५	९।४८
४८	२१३	५९	३४।५५	२३।४९	११।६
५४	२१६	६५	३१।२२	१८।४१	१२।३२
६०	२१९	७१	२८।३३	१४।३२	१४।१
६६	२२३	७७	२६।८२	११।७	१५।३८
७२	२२५	८३	२५।२२	८।१०	१७।२२
७८	२२८	८९	२४।३०	९।११	१९।१९
८४	२२९	९५	२४।०	२।३४	२१।२६
९०	२३०	१०१	२३।५१	०।०	२३।५१

उन्नतांश	अक्षशे.	अक्षांश	साम्यकें	साम्यव्या	अंतर
०	१६२	१८	६१।२९	६३।३८	३।१०
६	१५९	१२	४५।१२	४७।२६	२।१४
१२	१५०	०६	३६।९	३३।१९	२।२
१८	१४४	०	३०।१४	३०।१४	०।०
२४	१३८	६	२६।७	२५।५	०।१२
३०	१३२	१२	२३।१	२१।२	२।४
३६	१२६	१८	२०।५१	१७।४८	३।७०
४२	१२०	२४	१९।६	१४।५६	४।१०
४८	११४	३०	१७।४६	१३।३०	५।१६
५४	१०८	३६	१६।८३	१०।२१	६।२२
६०	१०२	४२	१५।५५	८।२२	७।३३
६६	९६	४८	१५।१०	६।३३	८।४४
७२	९०	५४	१४।५०	४।४९	१०।११
७८	८४	६०	१४।३१	३।११	१२।२०
८४	७८	६६	१४।२१	२।३५	१३।४६
९०	७२	७२	१४।१६	०।०	१४।१६

उन्नतां	अक्षशेष	अक्षांश	याम्यकेंद्र	याम्यव्यास	अंतरं
०	१६२	१८	६०।२१	६३।३६	३।७
६	१६८	२४	९१।२८	९५।३८	४।१०
१२	७४	३०	१८३।२३	१८८।३९	५।१६
१८	१८०	३६	०।०	६।२३	६।२३
२४	७४	४२	१९९।८	१८२।१४	७।३३
३०	१९८	४८	९७।५१	८९।७	८।४४
३६	१९२	५४	६०।३	५५।२	१०।१९
४२	१५६	६०	५१।५४	४८।३८	११।२०
४८	१५०	६६	४३।३	३०।१७	१३।४६
५४	७२	७२	३७।२१	२३।६	१४।१६
६०	१३८	७८	३३।२३	५७।३८	१५।५५
६६	१३२	८४	३०।५४	१२।१३	१७।३१
७२	१२६	९०	२९।६	९।२८	१९।३८
७८	१२०	९६	२७।५६	६।७	२१।४९
८४	११४	१०२	२७।१६	३।०	२४।१६
९०	१०८	१०८	२७।३	०।०	२७।३

६ग्निवेदा ४३ सोम्यश्शोभानिलवास्मधास्मिन् नर्यंतकंनंदधरास्त्रिवेदाः ०।१९।४३ वाणास्य याम्योग्निश्शराश्चसार्धा५३।३९॥२१॥ नत्रैवनेन्नृद्यमग्निवेदाः ०।२२।४३ सोम्यःशरस्तर्कश्च जानवाश्च २६।२० तत्रास्मिनंवाणाकराकुवस्मा २५।२१ वाणास्ययाम्योमुनयोनवाश्च ७।२० ॥२२ अजेनमंगहितयंत्रिवेदा २६।४३ सोम्यःशरश्चंद्रशराःखवादवः५१।२० मनुष्यशीर्षंधृतयसुरास्यु २८।३३ सोम्यास्यपत्रीत्रिकराःखमेव २२।०॥२३॥ व्येयंरामदशेग्निवेदा २३।४३ सोम्येषुरस्याभ्रगुणाविषयश्च ३०।० वाह्यंनन्नेभूश्चदिवौकसोस्य १।३३ वाणस्तुयाम्योविशिरोवादिशश्च ५।१०॥२४॥ नरयुग्मपादेकरिणस्त्रिवेदा ८।४३ याम्यशरोस्येंदुगुणाश्चसार्धा ३१।३० स्कंधोस्यवामश्चखगोग्निवाणा १२।५३ शरोस्ययाम्योत्रिधराश्चसार्धाः १७।३०।२५ नस्मिन्नयंस्योग्निधरास्त्रिवाणा १३।५३ वाणस्यसोम्योत्रिकराश्चसार्धा २२।३० तत्रस्तभेश्च न्यभुजास्त्रिवानाः २०।५३ याम्योस्यपत्रीनगभ्रमयःखं १७।०।२६ ऊर्केचाधिशोभगवान

गस्त्यायउन्धयो ५।४ याम्यशरोस्तशैलाः ७५।० तत्रैववार्प्रस्तवःसुराःस्युः ६।३३ वाणस्ययाम्यो कगुणादिशश्च ३९।१०।२० नस्मिन्नतीयंखयोगुणस्त्मा १२।१३ सोम्यःशरोनंदलवाःखवेदा ९।४० व्याधोभुजास्मिन्नृधतयोग्निवेदा १८।४३ याम्यसरोन्नपतयोदिशश्च १५।९।२८ सिंहे मधाभ्रमिकरास्त्रिवाहु २१।२३ सोम्यःपतत्र्यसनभःखचंद्रा ०।१० कन्यास्थितंनंत्रिधरास्त्रि दोष १३।२३ सोम्योस्यवाणोरिशःखवाणाः २१।५० ॥२९॥ नंतत्रस्त्रस्त्राणसूराः २७।३३ शरोस्य याम्यःपयोराशिभुवोग्रवाता १४।५० चित्रातुलायांनिधयोग्निरामा १५।३३ स्यादक्षिणस्यांविशिरोवाह यंखं २।० ३०॥ स्वातीचतस्यांनिधयोग्निवाणा १५।५३ सोम्यःशरोभूमिगुणःखरामा ३१।३० कीटेवि शंखवोवरुनास्त्रिरामा ३।३३ सोम्यशरोविष्णुनयक्षसार्धा ४४।३० ज्येष्ठाचचापेधरणीसुराश्च १।३३ स्यादक्षिणस्यांविशिरोवाह्यः खं४।० नस्मिन्धनुःकोटिमगभ्रमीत्यंभोधयः १३।४३ षट्भ्रतिस्तत्त रियुक्ष१०।३१॥ मूलंचतत्रैवनंवागुणास्तु २०।३ याम्यास्यवाणोग्निधरादिशःस्तु १३।१० नंतत्रतत्वा निपयोधिरामाः २५।३४ सोम्यःपतत्री खकराःखवाता २०।५०।३२

गि

रमंडल

यं १३ मृगेऽजिङ्घे यदु ३ वर्बुधस्मा६।१३ सौम्यशरो वाणरसानन्त्र५५।० भुतिर्मृगेवाङ्करा स्त्रिवेदा २२।५३ सौम्यः शरोनंदकरादृशेऽपि २९।१०॥२३॥ कुंभेऽयनंवाणकरास्त्रिवाताः २५।५३ याम्यशरोरामकराविषच्च २३।० तत्रैवमंनागकरास्त्रियोपि २८।३ सौम्यशरोव्योमरसाःभ्रूनयं६०।० ॥२४॥ मीनेदृयांशःकुंकरास्त्रयोथ २१।३ सौम्यशरोभूमिगुणनेत्रे २१।० तत्रैवमंवह्निपक्षास्त्रिधा त्रयो याम्यशरो नंदःलवारववेदाः९।५०।३६॥ इमानिनान्यायनकर्मणिग्रन्थेषुहिवाण५२ विकलाभ्र पिंशुः यंत्रोपयोगीनिमयोदितानि नक्षत्रगोलेवक्ष्यानितानि ३० दृक्कर्मणिग्रहानिविधायभानियंत्रेनि वेश्यानिगुरूपदेशात् नक्षत्रगोलेत्वनयैवरीत्यारहस्यमेतद्यवनागमस्य ३१ ग्रहयोर्व्याख्या॥ एकम तेगोलेनक्षत्राणांद्वाविंशत्यधिकसद्भुंक्तमस्तितन्मध्याद्भोगकारेण यावंतंनक्षत्रगोलंसविस्तरं सम्यगवबुध्यात्रपंत्रोपयोगीनिद्वात्रिंशन्नक्षत्राणिगृहीतानितत्रमेषे५ वृषे २ मिथुने ५ कर्के ९ सिंहे १ कन्यायां २ तुलायां २ वृश्चिके १ धनुषि ९ मृगे २ कुंभे २ मीने २ एषांयंत्रादिध्रुवकांकराः सायनाःसवि

१ अश्वि नाथ	२ नयन ऋ.	३ मत्स्यो दर	४ अग्नि नी	५ ऋत्वेक र	६ मनुष्य शीर्ष	७ मनुष्यपा पृष्ठ	८ रोहणी	९ मिथु नपाद	१० मिथुन वामपाद	११ मुख	१२ मिथुन नख	१३ अगस्त्य	१४ व्याधी	१५ व्रजनु शीर्ष	१६ कु अंश
०० ०६ ४३ ५२	०० १९ ४३ ५२	०० २२ ४३ ५२	०० २५ २१ ५२	०० २६ ४३ ५२	०१ १९ ३३ ५२	०१ २३ ४३ ५२	०२ ०१ ३३ ५२	०२ ०६ ४३ ५२	०२ १२ ५३ ५२	०२ १३ ५३ ५२	०२ २० ५३ ५२	०३ ०६ ५२	०३ ०६ ३३ ५२	०३ २२ १३ ५२	०३ २५ ४३ ५२
२० ०० ७	५३ ३० ८	२९ २० ७	०७ २० ८	५१ २० ७	२३ ० ७	३० ० ७	२ १० ८	३१ ३० ८	१७ ३० ८	२२ ३० ७	१७ ०० ८	७५ ०० ८	३१ १० ८	९ ८० ७	१९ १० ८
१७ मघा	१८ उत्तरा फालु	१९ काक स्कंध	२० चित्रा	२१ स्वाति	२२ नृमंड ल	२३ ज्येष्ठा	२४ धनु र्वे मी	२५ मूल	२६ धनुःशी राग्र	२७ अभि जित	२८ श्रवण	२९ शतभ षक	३० कुंभ	३१ अश्व स्कंध	३२ समुद्र पक्षी
०६ २५ २३ ५२	०५ २३ २३ ५२	०५ २७ ३३ ५२	०६ १५ ३३ ५२	०६ १५ ५३ ५२	०८ ०३ ३३ ५२	०८ ३३ ४३ ५२	०८ १३ ४३ ५२	०८ २० ०३ ५२	०९ २५ ३८ ५२	०९ २३ ४३ ५२	०९ २२ ४३ ५२	१० २५ ५३ ५२	१० २८ ०३ ५२	११ २१ ०३ ५२	११ २३ १३ ५२
० १० ७	११ ५० ७	१४ ५० ८	०२ ०० ८	३१ ३० ७	४४ ३० ७	०६ ०० ८	३६ ०० ७	१३ १० ८	२० ४० ७	४५ ०० ७	२९ १० ७	२३ ०० ८	६० ०० ७	३१ ०० ७	९ ४० ८

क्षेपाः स्युरार्यायाएव॥ यथामेषनक्षत्रस्यराश्यादिध्रुवकः ०।६।४३।५२ उत्तरोविक्षेपः २७।०।०।० अ
थध्रुवकस्यार्थः नक्षत्राणांमेषादिराश्यंशाद्याः क्रमेणनक्षत्रध्रुवकाः मेषादिराशिभ्योयाम्यसोम्यवि
भागेननक्षत्राणांकर्मविक्षेपाः तथासर्वेषुनक्षत्रध्रुवकेषु द्विपंचाशद्विकलाज्ञेयाः नक्षत्रनामादि
न्यासोनक्षत्रकोष्ठकेभ्योविधायएतानिनक्षत्राण्यदृक्कर्मणिप्रानिरूत्वाणरूपदेशगणंत्रेस्थाप्यानि दृ
क्कर्मकरणंपरस्ताद्वक्ष्यते नक्षत्रगोलेषुनदृक्कर्मरहिता निष्ठाप्यानीतिशेषः॥ नक्षत्राणमुक्तप्रका
रेणकोष्ठकालिख्यंते॥ अथग्रंथादिनक्षत्रेभ्योभीष्टवर्षेनक्षत्रध्रुवकानयनमाह॥ दिनंदस्यैर्य
रहिताशकाब्दानभोग्निशैलैर्गुणिताःखवेदैः आप्ताकलाद्येनयुताअनीष्टवर्षेभवेत्सायननाम
कंतत् ३९॥ व्याख्या॥ इष्टवर्षस्यशकाब्दा दिनंदस्यैर्२९२ उनयित्वाशेषानभोग्निशैलैर्गुणयि
त्वा२२० खवाष्टभिर्भाज्यंतेतेभ्योलब्धंयत्कलादिकंफलंतद्युक्ताः साधनग्रंथादिध्रुवकाभवंति॥
अथग्रंथःशकेनिषद्यन्त्रः॥ एषुपातेनेषुशकेनकिंचिच्छिष्टेततःकल्पनयाशके १३०४ वर्षेनक्ष

त्रंध्रुवकोष्ठएषांप्रदृश्यते॥ स्थापितशके १३०४ एभ्योदिनंदसूर्यैः १२९२ पात्यंतेशेषं २नभो
ग्निशैलैर्गुणिताज्ञाता ८९० यवनमतेनैः नक्षत्राण्येकैकंमेषादिराश्यंशवर्षैः ६६ रतिक्रामतिर्व
र्षे चतुःपंचाद्विकलाश्च ५४ ततःएषा ८५० मेषशत्या ८०० भागेलब्धकलाद्यं १५० एतावत्पूर्वोक्तसा
यनमेषादिध्रुवके ०।५।४३।५२ क्षिप्यंतेज्ञातेशकेइष्टवर्षस्यध्रुवकाः ६।५३।४० एवंशेषाण्यपिग्रंथा
दिनक्षत्रध्रुवकाः स्वयमूह्यानीयाः॥ अथनक्षत्राणांस्वस्वनक्षत्रेभ्यः स्वपरावृत्त्यानयनं॥ मेषा
दावुत्तरेगोलेसुलोदोदक्षिणेस्ततः॥ क्रांतौत्रिराशिपर्यंतः ज्यावर्गकोटिज्यपादना ४० तज्ज्यांत्यफल
घ्नेषेणनवतेशेधितेगुणः युणेनलब्धा वाणज्याघ्नांत्यादिकंततः ४१ स्यादंतरंपरावृत्तिस्तेन
युक्ता ततोनिता॥ गोलेनवाणयोरेवंभदेवाचततोगुणः ४२॥ हतःएवंधनैर्भाज्योलब्धयुक्त्यांत्य
जयाततः लब्धाच्चापंयुतंहीनं कर्तव्यंचक्षेपणंतत् ४३ गोलेनपत्रिणोरेवंभेदेस्यादपमः स्फुटः
याम्यसोम्यविभागेनमध्यरेखासमाश्रितः ४४॥ एषांव्याख्या॥ ग्रंथादिनक्षत्रध्रुवकंपदेसंस्थाप्य तत्रराशि

स्थानेराशित्रितयंदत्वा पूर्ववज्जीवासमानीयतेसासत्रिराशिज्याभवज्याचकथ्यते सावाणकोटिज्ययाहतोत्पज्यया ३६०० भाज्यातत: प्राप्तञ्चापमानीयनवतेः संशोध्यतच्छेषाउत्पन्नेनक्षत्रशरज्यायांभक्तायां ततोलब्धंभागादिकमुच्यते॥ ततोपूर्वोक्तयंत्रायनक्षत्रध्रुवकेनबाणेनसहएवंकादिकंस्थितत्वात्तयोर्मध्येचागानीतेनांतरेणपरमक्रांतिभाग २३।३५।० क्रमेणयुक्तहीनाध्रुवक्रीयंते ततस्तेआनीयपूर्वानीतेचापस्थानीतयाजीवयासंगुणांत्यज्यया ३६०० विभज्यते तयालब्धंसापक्रमज्या॥ ततोलब्धचापमानीयध्रुवकोलेवेगलनेदेचनक्षत्रशरेणयुक्तंहीनंचक्रांतंतच्चापमेवमध्यरेखायेसौम्ययाम्यविभागेननक्षत्राणांस्फुटाअपक्रांत्यंशाभवंति॥ अत्रोदाहरणं॥ संवत् १४२० वर्षेमेषास्थितत्वादुत्तरगोलेसायनोरोहणीनक्षत्रध्रुवकः २।१।३३।५२ शरोयाम्य५।२०ध्रुवके २।१।३३।५२ राशित्रयसंपेजातं ५।१।३३।५२ अस्मादुक्तत्रितयादविकल्पमित्यादिनाभुजज्याआनीयतेभुजीयथा २८।२६।८ तत:क्रमज्यया कोएकेषुभुजभागानामधःप्राप्तंकलादिकंभागा २८ तदधस्थं १६९।६ तदधोंतरं ५५।१३ अनेनांतरेण

रेणभुजभागानामधस्थेकलादिकले २६।८ गुणितेयथोक्तेलब्धेफले २४।३ पूर्वफले ५६।नि पुक्ते जाताभुजज्या ८।४५ एवंसर्वत्रापि अथवाएतस्यकोटिज्यातत्रयाम्योरोहणीशरः ५।२० अयंनवतेःसंशोध्यजातं ८४।४० अतःप्राग्वदानीताजीवा ३५१।१० अनयाप्रागानीताभुजज्या ८।४।४५ २९
गुणिताजाता ६१३६५।८ अस्यपरमांत्यया ३६०० भागेलब्धा २७।५।६ अत्रालपतयाऽयमेवमौर्वीअतश्चापानयनं॥ यथाक्रमजीवाकोएकानामअष्टाविंशतिभागानामधःफलं १६७।५ पूर्वमानीतायाःकलादिमौर्व्याः ५६ पात्येतेशेषा ५।१ तेनचापांशाःप्राप्ता २८।१० शेषा ५।१ षष्ट्यासंगुणएषअष्टाविंशत्यधःस्थितेनांतरेण ५५।६ विभज्यतेलब्धंकलादिफलं १६।१ जाताजीवातच्चापमिदं २८।१६ एवंसर्वत्रापिचापंसाध्यं अस्मिन्चापेनवतेःशोधिते शेषंभागादिकं ६१।५२ अतःप्राग्वज्जीवा ३५७।२८ अनयाप्राग्वदानीतंयंनक्षत्रशरस्य ५।२० ज्यायां ३२४।१० अल्पायांलब्धंभागादिकंअंतरं ६।८ ततःत्रैराशिकेपश्चाद्रहितस्परोहणीनक्षत्रस्यतच्छरस्यचक्रांत्यादिकत्वेनभेदो तितेनांतरेण ०।६।८ परमक्रांतिभाग २३।३५ वियोज्यंते जाता २३।२८।५२ अतः प्राग्वदुपा २८।३८।३

एवाप्राग्गतीतयाचापकोटिज्यया ३१।५९।२१ गुण्यते इष्टा ४५९३३ अंत्यज्यया भाज्यते लब्धं परमज्या १२९२।४५ अस्याप्राग्वच्चापं साधितं २०।३२।१९ तदेवक्रांतिभागा ज्ञेयाः॥ अत्रराशिश्च यच्चर्जितरोहणी नक्षत्रस्य मध्ये रवातउत्तरस्यां एतावद्भिर्भागैरधिकेति अनयापक्रा सर्वेषां नक्षत्राणां क्रांतिसाधनं कर्त्तव्यं॥ अथप्रकारांतरेण क्रांतिसाधनं॥ अथवानिर्नयक्रांतिं नक्षत्रध्रुवकान्नतः तयाशरस्यसंयोगो वियोगो वैकदेहयोः ४५ तस्माज्ज्ञीवादतो लब्धक्रांतिकोटिज्यया यथा॥ परमक्रांतिकोटिज्या नक्षत्राग्रा धनुर्भवेत् ४६ तद्ध्रुवक्रांतिभागाः स्युः सौम्ययाम्येषयाविधि॥ क्रांतिसायकयोर्योगात् वियोगेशेषतश्चदिक् ४७ "एवांव्याख्या॥ अथवेतिप्रकारांतरेप्राग्वज्ज्ञेलंविचार्य नक्षत्रध्रुवकात् भुजमानीय तस्मात्क्रांतिरानीयते तयाक्रांत्यासहशरस्य दिग्गेवे योगादिग्भेदे वियोगश्चक्रीयते॥ तस्माद्युक्तदिक्युक्तोज्ञापात्प्राग्वज्ज्ञानीय परमक्रांतिकोटिज्या मुत्पाद्य तयासाभाज्यते ततो यल्लब्धं तस्मात्प्राग्वच्चापं साध्यं तच्चापमेव प्रकृतनक्षत्रस्य सौम्ययाम्याश्चक्रांतिभागा भवंति॥ एषांसौम्यत्वं याम्यत्वंच कथमित्युच्यते

दिग्गेवे क्रांतिज्ञानयोर्योगात् नक्षत्रदिग्गेवधेन क्रांतिदिग्भेदे अधिकान्यूनेपातिते शेषात्तत्कृतनक्षत्रस्यक्रांतिस्यात्॥ अत्रोदाहरणंमेयाश्रितत्वादुत्तरगोले सायनोरोहणीनक्षत्रध्रुवकः २।१३१।५२ इरोस्ययाम्य ५।१० अत्रपातभावादयमेवध्रुवकोभुजः भुजांशाः ६१।३३।५२ एवांक्रांतिरानीयते॥ [illegible] तयाक्रांतिफलज्याकोटिकेषुभुजभागानां ६१ अधस्तात्साप्तंफलं १२९३ ५१ तदधोनतं १२।१४ अनेनांतरेणभुजे भागा नामधस्थितविकलासु ३३५१ गुणितासु मध्यानक्षासु लब्धंकलादिकंफलं ६।५४ पूर्वफलेनैं १२२८।५६ निक्षिप्ताजाताक्रांतिर्वाजात्मिका १२३५।५१ एवंसर्वत्रापिक्रांतिःसाध्या यस्यानागेलब्धंभोदिकाक्रांतिः २०।३५।५१ रोहणीस्थरोयाम्य ५।१० अत्रभिन्नदिक्क्रांतेरैक्यं क्रांतिशेषमुत्तरं १५।२५।५१ अस्मात्प्राग्वत्साधिताजीवा ६५७।५० दृग्यंपरमक्रांति २३।३५।० कोटिज्या ३२९९।९३ गुणिता ३१३६००८३ ६७ इक्रक्रांति २०।३५।५१ कोटिज्यया ३३६९।१५ पूर्वानीता ३१३६००८३।१८ सवार्गेणता

१८९६०५०२८ कोटिज्या ३३९१८८ सव्वणिता भुज्या २०२१९८८ [illegible] फलं ९३४२ अस्मा
प त्प्राग्वच्चापं २५।५।५२ एतच्चामिवक्रांत्यंशः एतेचप्रागानीतक्रांतिरेषस्य सोम्यत्वात्सोम्यावे
द्व्याः क्रांत्यानयनेपूर्वोक्ता याः संज्ञतत्क्रा यास्च एतेकलासुचिकलासुच किंचिदंतरमस्ति
तदल्पत्वान्नदेयाय॥ अथनक्षत्राणांचस्वनक्षत्रध्रुवकेन्यत्वस्वदृक्कर्मानयनं॥दृक्कर्मानयनमे
त्यादि मृगादिमयकर्कजं॥ सत्रिभज्यापरक्रांति मौर्व्याहत्वा विभाजिता ४८ उन्क्रोडुक्रांतिकेदोस्तु
ति मौर्व्याप्राप्तं कलादियत् तेनहृत्वेषुकोटिज्या विभाज्यांशज्यायाततः ४९ लब्धा कोदंडको
टिज्या उत्पाद्य नशराभ्रुणं॥संताप्रोक्तफलंनोक्तधनुःकोटिज्ययाहृतः ५०॥ प्राप्ताच्चापंतुदृक्कर्म
फलंपूर्वोक्तयुक्तितः नक्षत्रबाणयोरैक्ये शरणंनेदधनंभवेत् ५१ एतांव्याख्या॥दृक्कर्मानयने
मृगाद्यंकर्काद्यं सोम्ययाम्यायनं विचार्ययया दिनक्षत्रध्रुवकस्यक्रांतिशेषं भुजज्यामाद्यस्य
पर यमक्रांते २३।३५ मौर्व्या १४४०।२५ सं[illegible] प्रागानीतक्रांतिकोटिज्यया विभज्य ततः प्राप्तेनफले
न इषुकोटिज्यांहत्वाच प्रागानीत धनुःकोटिज्यया फूयं क्रियते ततोलब्धाचापंसाध्यते॥

नदेयंदृक्कर्मफलं एकादिकंवानक्षत्रानयनबाणयोरैक्यंस्पष्टेनिष्टेतयोर्नदेधनंभ
वतितत्फलमिष्ट शेषस्यगंयादिनक्षत्रध्रुवकेयथोचितेनधनेचक्रांतनक्षत्रंदृक्कर्मभव
तिपुष्यं॥ अत्रोदाहरणं॥मकरादित्वादुत्तरायणेध्रुवकः २।१३।५२ शरतेयाम्य ५।१० रोहिणीध्रुव
कात्राशित्रयंयुक्ता प्राग्वदानीतभुजज्या २६।१४।९ इयंपरमक्रांते २३।३५ मौर्व्या १४४०।२५ गुणि
ताजाता २४६९८०५।३३ ततः क्रांति ९५।२१।१ कोटि ७४।३७।५९ ज्यया ३८७।१० भागेलब्धं फ
लं १११।२५ अनेनरोहिणीशरः ५।१० कोटि ८४।५० ज्या ३५८५।२५ गुणिताजाता २५५०१२५
।३६ अंत्यज्यया भागेलब्धं ७०८३२ अस्मात्प्रागर्धप्रक्षेपकस्थापिते अयशर ५।१० ज्या ३२८।१०
इयंपूर्वफलेन १११।२५ गुण्यतेजाता २३०५६३।३२ अस्मात्प्रागानीत क्रांतिकोटिज्यया ३५२९।२९ भा
गेलब्धा ६५२२८ एष प्राग्वच्चापं १।२।३१ इदमेवदृक्कर्मफलं रोहिणीनक्षत्रस्य सोम्यायनत्वादुभयो
रेधनंक्षत्वारोहिणीध्रुवकेक्षिप्यतेजातं दृक्कर्मशुद्धरोहिणीनक्षत्रमिदं २।२५।२२ एवंसर्वे
षांनक्षत्राणांदृक्कर्मसाध्यं॥ अथप्रकारांतरेणदृक्कर्मानयनं॥ एवंवक्ष्यमाणज्यातल्लरेण

यं १८

हृता ज्ञाता क्रमेणानेन दर्शसुभिः ८९०४ लब्धभागादिकं ततः ५२ हृतं निरस्तं लग्ने नतहृतदोराशिनाहतं खरवाग्निभिः फलं भागादिकं दृक्कर्मपूर्वं तु ५३ व्याख्या॥ पूर्ववदेनं विचार्य नत्रे ध्रुवोन्नतांशैराशि

कृता

ज्यातुल्यैरणहता भ्रनंदवसुभि ८९०४ विभाज्य ततो लब्धभागादिकं तस्मिन्निरस्ते लग्ने नमेषादि कोदयाः विनाडीनसुभानि २०८ छिद्रनवयम २९९ त्रिरदा ३२३ इत्यादिनाप्रसूतनतसंबंधलंबो दितमेषादिलग्नप्रमाणेनहते खवाग्नभि ३०० भक्ते लब्धभागादिकमेवदृक्कर्मफलं भवति॥ तत्राग्नेयीध्रुववेरणं च धनं च कार्यं॥ अत्रोदाहरणं॥ यथामकोराघुत्तरायणेरोहणीध्रुवकः २।१३३।५२ इरे याम्य ५।१० अस्मात्प्राग्ध्रुवविराशियतः ५।१३३।५२ सुनेज्या १७।१४।९ एषा इरिण ५।१७ हृता ज्ञाता ८९५ २६ इयं क्रत्वाग्नंदवसुभि ८९०४ भक्ता लब्धभागादिकं फलं ०।५९।४० एतद्रोहिणीनक्षत्रस्य मिथुनराशिस्थितत्वाल्लंकोदयमिथुनराशिप्रमाणेन ३२३ गुणितं जातं ३२।१२ एतत्खवाग्निभिर्भक्तं ३०० लब्धं लवाद्यं १।५।४० एतदेवदृक्कर्मफलं प्राग्वद्रोहिणीनक्षत्रे धनवृत्तेप्यं जातं दृक्कर्मशुद्धं रोहिणीनक्षत्रं २।२७।१६ अत्रप्राग्गणितदृक्कर्मशुद्धस्य तस्य चांतरं कला १ विकला ४२ स्वल्पांतरत्वान्नदोषः॥ अथ नक्षत्राणां स्व

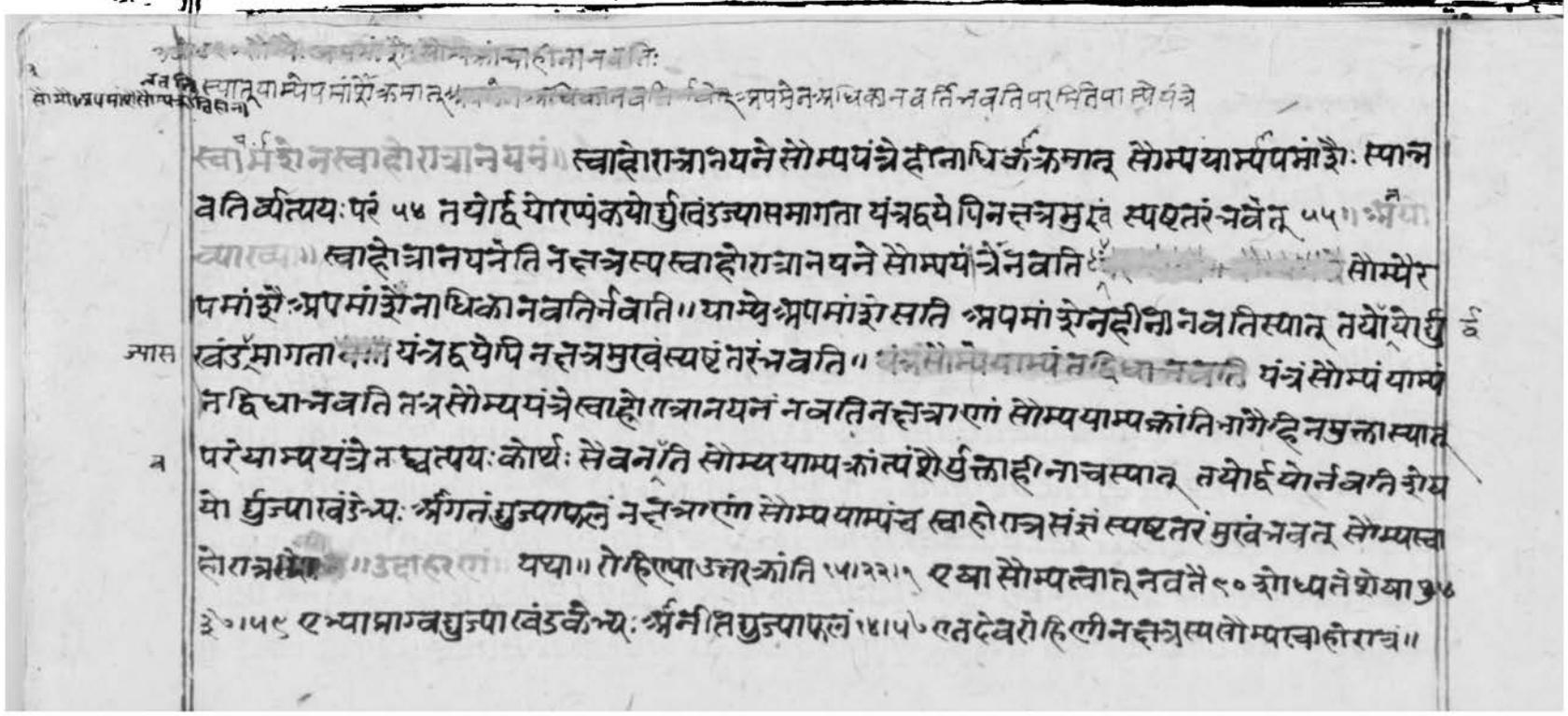

स्वाहोरात्रानयनं॥ स्वाहोरात्रानयने सोम्ययंत्रे हीनाधिक्रमात् सोम्ययाम्यपमांशैः स्यान्नवति र्व्यत्ययः परं ५४ तयोर्हि योरप्यंकयोर्युक्तंडज्यासमागता यंत्रद्वये पि नक्षत्रमुखं स्पष्टतरं भवेत् ५५॥ भैया व्याख्या॥ स्वाहोरात्रानयनेति नक्षत्रस्य स्वाहोरात्रानयने सोम्ययंत्रे नवति [illegible] सोम्येरपमांशैरपमांशैर्नाधिका नवतिर्नवति॥ याम्ये अपमांशैः सति अपमांशैर्हीना नवतिस्यात् तयोर्योर्युक्तं खंडैर्मागता [illegible] यंत्रद्वयेपि नक्षत्रमुखंस्पष्टतरं भवति॥ [illegible] यंत्रे सोम्यं याम्यं नहिधा भवति तत्र सोम्ययंत्रे स्वाहोरात्रानयनं नवति नक्षत्राणां सोम्ययाम्यक्रांतिभोगैर्हीनयुक्तास्यात् परे याम्ययंत्रे नच्युत्ययः कोर्थः सेवनमिति सोम्ययाम्यक्रांत्यंशैर्युक्ताहीनाचस्यात् तयोर्हि योर्नवति शेषयो र्युज्यावंड्यः अंगतंयुज्याफलं नक्षत्राणां सोम्ययाम्यंच स्वाहोरात्रसंज्ञं स्पष्टतरं मुखं भवत् सोम्यस्वाहोरात्रयोः [illegible] उदाहरणं यथा॥ रोहिण्या उत्क्रांति १५।२२।१ एषा सोम्यत्वात् नवतेः ९० शोध्यते शेषा ७४ ३७।५९ एभ्यः प्राग्वद्युज्यावंडकैभ्यः अंगीतयुज्याफलं १४।५७ एतदेवरोहिणीनक्षत्रस्य सोम्यस्वाहोरात्रं॥

अस्ययाम्येस्वाहोरात्रेनयने उदाहरणं॥ रोहण्यांसौम्यक्रांति २५।२२।१ एषांसौम्यत्वानयने ९० योजिनो
जाता २०५।२२।१ अस्ययुज्यावंशकेभ्यः भागवदानीयुज्याफलं २५।२७ एतद्दोर्द्विगुणाः याम्यंस्वाहोरात्रं॥ अथो
नतांशस्थापनार्थंस्वाहोरात्रंविचार्यसर्वत्रनक्षत्रस्वरूपंकिंचिदुच्यतेरव्यादयोग्रहा सनक्षत्राःस्वगः सर्वा
क्षितिजेउदितयातावत्कालेनपश्चात्क्षितिजेस्तमयंसर्वतः तेषांमध्येतएवास्तक्षितिजावधिकालेनसर्वक्षि
तिजेप याति॥सर्वतस्तेयोरात्रिः अतएवयुज्यावंशकेभ्यः स्वाहोरात्राणुत्पाद्यंते॥ अथकानिचिन्नक्ष
त्राणिसौम्ययंत्रे [illegible] र्कनिचिद्यामेर्कनाचिन्निम्ने [illegible] नक्षत्रितस्यलक्षणमुच्यते॥ तत्रयस्य
नक्षत्रस्यसौम्यंस्वाहोरात्रं त्रिंशन्मध्यगं [illegible] दुर्ध्वगतं नक्षत्रं याम्ययंत्रे चोपयुज्यते यस्यतु
स्वाहोरात्रह्रयमपि त्रिंशन्मध्यगं तन्नक्षत्रं मिश्रयंत्रेस्थापिते यथाभिजिन्नक्षत्रेसौम्यस्वाहोरात्रं ६।२७
याम्येतु ४०।५८ एतत्सर्वदासौम्ययंत्रे एवभ्रमता यागेहिण्याश्वसौम्यस्वाहोरात्रं १४।५७ याम्यं २५।२७ ए
तन्नक्षत्रंसौम्ययाम्येमिश्रचोपयुज्यते सौम्ययाम्यत्वदिक्साधनंकृतः सौम्ययाम्योर्ध्वभमिलक्ष्मीकृत्य

* याम्यंच॥ त्रिंशद्गतंदूर्ध्वगतंनक्षत्रंसौम्ययंत्रेचोपयुज्यते। [illegible]
यस्यतुयाम्यस्वाहोरात्रंत्रिंशद्गतंमध्यगंसौम्ययंत्रेस्थापिते

उन्नयतोन्येयं एवमन्येयामपिनक्षत्राणांस्वाहोरात्रिसाधनंकार्यं॥ अथेषांक्षितिजेभ्योमीएनक्षत्रा
णामुन्नतांशानयनं॥ अथस्वक्रांतिभागांतरोत्थाःसौम्या याम्यास्तेनतांशाः स्वमध्यात् स्वाक्षवीनाः स्वे
चरोत्थोनतांशाः मध्यात्क्षितिजस्वदेशेभवंति ५५ यत्रैकाशायोगतस्तेनतांशाः स्वाक्ष९०धिकास्तु
तत्रक्षेधनीयाः आकाशेभस्यांशकेभ्यो १८० पिनूनंशेभ्यांशानेमध्यजाभूमिभागात् ५० व्यास्या॥ अ
क्षांशानांक्षेत्रस्यक्रांत्यंशानांचपदंतरंकार्यं॥ अधिकोक्षवीनैकेपतितेयछेषंतत्तदेवसौम्यादिकत्वेनन
क्षत्राणांस्वमध्यात्सौम्यानतांशाभवंति॥तेष्वनतेःपतितेयुक्तेयोनक्षत्राणां महीतोभूभागात्स्वस्वदेशे
मध्यात्क्षेत्रोन्नतांशाभवंति यत्रतुअक्षांशानांक्रांतिभागानांचैकदिक्त्वाद्योगेक्षियमाणेसतिनवतेरा
धिकंभवतितदापीत्यधिकशतात् १८० तेयुपतितेयुक्तेयानक्षत्राणांमध्यक्षेत्रोन्नतांशाभवंति॥एतेयुन्नक्षत्रो
न्नतांशायंत्रेमध्यक्षतेर्दृश्यंतेनेचअक्षवसात्पश्चात्पश्चात्पूर्वदेशेभिन्नाभिन्नाभवंति अत्रोदाहरणं
यथा॥ब्रह्महृदयतारोहिण्याःस्फुटक्रांतिरुन्नता २५।२२।१ दिल्यायाम्या अक्षांशा २८।३ अल्पत्वान्न को
त्क्षेपा अक्षांशेभ्यपातयंतेशेष २३।५५।५९ एतेयाम्याक्षशेषत्वेनतांशाबोधव्याः॥ नतांशेष्वनवतेः

यं २० शोधितेषुश्चेद्या ७६।४३।१ एतेरोहिण्याः परमोन्नतांशः कथ्यते॥ एतेएवशैघ्यरोहिणी अत्तोदृष्टभू
गान्तरमध्यमाक्रमतीतिभावः॥ अनयायुक्त्या सर्वेषांनक्षत्राणांपरमोन्नतांशधीसाधनंकार्यं॥ अथग्रन्थार्थं
संवत् १४२९ वर्षेचैत्रशुद्ध १५तथा १४९५ वर्षस्यग्रंथारंभदिनात्त्रिंशन्नक्षत्राणां क्रांतिदृक्कर्मणा सौम्ययाम्यस्वा
हो रात्रपरमोन्नतांशाःस्पष्टक्रतन्यासेनप्रदर्श्यंते॥यथा॥ अथमृगदृक्तत्रदस्यसंख्याज्ञसारणमा
८ मृगस्यदृक्तप्रमितिःखरामाः ३० उन्नतजपोर्नेदृक्तवोषरामाः ९३८॥ कर्कस्यसूर्याः क्षितिवायवःस्युः
१२।५१ यंत्रेत्रमध्याधियमूहनीया ५९॥ व्याख्या॥ यंत्रेक्षेत्रत्रयंभवति॥ तत्रवहिर्वृत्तेतन्मानमंशादि
तू ३० तत्सदृजसिद्धं हृती येमेयतुलयोस्तत्रमाणमंशा ९ कला ३८ तती यंतत्कर्कस्यप्रमाणंभागा
१२।५१ यंत्रेविद्धिपिवृत्तप्रमितिर्लेयंत्रेमध्येकेंद्रादूहनीयाविचारणी या अत्रान्यो वो यंत्रस्त्वध्यायंत्रवि
धायमध्याच्चतुर्हृत्तुत्रिंशत्रिंशदंशपरिकल्पनयावहिस्थमकरवृत्तंभवति॥ तदृतुत्रमाणेनमध्येवृत्त
द्वयंसाध्यं॥ अथपरमापमाशनांक्रमज्यानां क्रांतिभागानां उत्क्रमज्यां चोत्पाद्यमेषतुलाकर्कवृत्तस्वोत्पा
दनमाह परापमां॰ शैघ्यक्रियाः कलाश्चशरागतयस्तक्रम २३।३५।० ज्या-चमौर्वी पूर्व्यापरशक्रास्ति
पयोथ १४५१।१५ कोटिभागा अंगानिशरा हृ ९९।२५।० तज्ज्यांऽनेंदास्त्रिगुणा हृच्चंद्रः कोटिक्रम

लिखा

अंका	तत्क्र. तनत्ते	फारसी नाम	नक्षत्र ग्रंथ	शर	क्रांति	दृक्कर्म	सौम्य खहरा.	याम्यखे रात्र	परमो नतांश	प्रकारा तनत्तथ	प्रक्रा. क्रांति	प्र.दृ कर्म	लौम्यस्था रात्र	याम्यछे रात्र	प्र० शरा	मध्योन्न तांश
१	अश्व नाथ	बरीक रस	०० ०३ ५३	२६ ०३	२० २१ उ	०० ००	१३ २	४२ ५	८८ २३	०० ४३ ५२	२३ ४२ उ	०० ००	१२ ५६	३२ १६	२७ ००३	८८ ४६
२	नघ्रं तक		५२ ३० ८	४१ २०६	०० ४३ ५०	०० ०० ३३	४३ २	८ २६	२० १९	०० ३३ ५२	४५ ४३ ८	०० ०० ००	४२ ४ ९	८६ ००	५३ ३.८	२० ३८
३	मत्स्यो दर	वरुत्न रुत	२० २३ ३	३२ २० ३४ उ	०० ४८ ५३	०० ०० ००	१५ ४८	३५ ५२	८६ १८	०० ०० ००	३३ ३४ उ	०० ०० ००	२० ४३	३० ४५	२६ २०३	८५ १४
४	अश्व नी	वरतेन	० २० ८	२ ४० ४०	०० ४३ ५३	०० ०० ००	१४ ३०	२५ २२	१८ २	०० ०३ ५३	३० ५८ उ	०० ०० ००	१४ ५६	२८ ०५	०० ३० उ	७४ २४
५	अच कर		५ ४ २	५ ४० ३	०० ४२ ५३	०० ०० ००	०८ ००	६३ ०	५३ ८	०० ०० ००	५५ ३९		६ ४	५३ ३८	५९ ३०	५२ २०
६	मनुष्य शीर्ष	तसेगो ल	२३ ०	२३ २० ८	०० ४२ ५३	०० ०० ००	०८ २८	२४ ४३	८० ००		३८ ३० ५०		८	४५ ४९	३२ ०३	७८ ५०
७	मन व्यपार्श्व		४० ०३	४५ ४३ ८	०० ०२ ५३	०० ०० ००	८ ४६	४८ ३६	७२ ५२		४७ २० उ		७ ४३	२५ ५३	३० ०३	७१ ३४
८	रोहण	खान	५ ३३ ५२	५ ० ३३	२५ २२ २८	०० ०० ००	१४ ५०	२५ ४०	७५ ५३		२५ ३० उ		१४ ५३	० ०	५ ७८	७७ ०५

यं २१

अंक	संस्कृत नाम	फारसी नाम	नक्षत्र चक्र	शर	क्रांति	दृक्कर्म	सौम्य स्फोटा०	याम्य	परमोन्नतांश	प्र० नक्षत्र ध्रुव	प्र० शर	प्र० क्रांति	प्र० दृक्कर्म	नसौम्य	प्र० याम्य	मध्यो० नतोन्न
०९	मिथुन पाद	रेजलुल जौजाइचा		३१ ३०६	४६ ७	३६ ३७	२३ २६	१६ ४०	५२ ४		३१ ३०६	६ ७ उ		२३ ३	२१ ३१	५६ ३४
१०	मिथुन समपाद	रेजलुल जौजाई		१७ ३०६	५ ६ उ	३३ ३६	१२ ५८	३५ ५८	६६ २८		७ ३०६	५ १३ उ		२६ ५५	२१ ००	६६ ३४
११	कर्कट	अईयुक		२२ ३० उ	४४ ४६ उ	३६ ३४	२७ ३२	२५० ५१	५३ ३९		२३ ३० उ	४४ ५२ उ		६ १०	५७ १५	७४ ५२
१२	मिथुन कर्क	वदेनजौजा		२० ६६	४६ ४६ उ	३६ ३८	१७ ३५	२१ ५७	५२ ३८		१७ ००६	०६ ५५ उ		१७ ३५	२० ५७	३७ ५३
१३	अगस्त्य			३५ ००६	४५ ४६ उ	३६ ३८	५६ १२	६ ५२	५९ ५३		५ ० ६	२९ ५५ उ		५६ १२	०६ ५५	४८ २२
१४	श्राद्ध	हनश्राह		३५ ५६	२० ४८	३६ ३९	२५ ५५	१५ ६	५५ ३९		३५ २०	१४ ३६ उ		२५ २२	१८ ५२	५५ ३६
१५	श्रवण श्रीर्ष			४० ४० उ	०६ ३२ उ	३६ ३८	२० ५३	३५ २६	८६ ३८		९ ४० उ	३२ २४ उ		१५ ४८	३५ ४४	८५ २५
१६	धनिष्ठा			२० ५	३ ४ उ	३६ ३८	५ ५	२२ ३	६७ ३५		१५ २०	५ ५ उ		१३ ३९	२१ ३२	६० २८

अंक	संस्कृत नक्षत्र	फारसी नाम	नक्षत्र चक्र	शर	क्रांति	दृक्कर्म	सौम्य स्फोटा०	याम्य	परमोन्नतांश	प्र० नक्षत्र ध्रुव	प्र० शर	प्र० क्रांति	प्र० दृक्कर्म	सौम्य	याम्य	परमोन्नतांश
१७	मघा	नवदह		०० १० उ	२९ ४ उ	३६ ३८	२५ २३	२५ ३	७५ १९		० २० उ	२४ ७ उ		१५ १९	२५ १५	७५ ३८
१८	उत्तर फाल्गुनी	सर्फाह		१९ ५० उ	२९ ४ उ	३६ ३८	२४ ३३	२९ ३०	७८ ०		२९ ५० उ	२० ३ उ		१६ ३१	२९ २३	७८ १२
१९	कन्या हस्त	जनाहुल गुराब		२४ ५० ६	२२ ६ उ	३६ ३८	२४ २४	०५ ५	४८ ०		१४ ५० ६	१२ १९ ६		२४ ३	१५ ६०	४८ २३
२०	चित्रा	सिमाक		०२ ६ ००	५ ५ उ	३६ ३८	२२ १०	२० ४	५३ ००		२ २० ६	२३ ३३ ६		२२ १९	१५ ४३	५२ ३
२१	स्वाती	गफर		३९ ३० उ	२२ ४० उ	३६ ३८	१३ ५	२९ २९	८४ ००							
२२	नमंडल			२९ ३० उ	२९ ३५ उ	३६ ३८	५ २५	३३ ३९	८९ ००							
२३	ज्येष्ठा			४ ०० ६	३३ ४५ उ	३६ ३८	३० २३	१२ ३८	३५ ००							
२४	धनुकोटी			३३ ०० उ	३२ ४४ उ	३६ ३८	९ २०	४० ४८	८० ००							

यं २२

अंका	संस्कृत नक्षत्र	पारसी नामानि	नक्षत्र भुज	शर	क्रांति	दृक्कर्म	लो	पाम्य	परमोन्नतांश
२५	मूल	शेलह	३ २० ३२	१३ ६	२६ ६	३८ ५०	९ ५	२५ ०
२६	धनुःशिरस		३ २० ३२	२० ५० उ	२० ६ उ	२९ २८	१३ २५	५० ४०
२७	अभिजित	नावह	४ ० ०	६५ ० उ	३८ २५ उ	२ ९	४० ४८	१८० ५४
२८	श्रवण	वलअह	४ २० ०	२९ ० उ	१७ ३ उ	२४	१६ २३	३८ ३९
२९	प्रतम्य अख		४ २० ०	२० ० ६	३४ ३७ ६	२७	३६ २०	३५ ३५
३०	कुंभ		४ ० ०	६० ० उ	३५ ३३ उ	३८	३८ ४५	७५ ७
३१	अस्वत्थं ध		३ २० ०	४० ० उ	२५ ३५ उ	२४	१२ ३०	८९ १८
३२	समुद्र वरुण		३ २० ०	५० ० ६	१९ ३ उ	२३	२३ ६	५४ १२

४ भगणया कोद्युत्क्रमज्या २२।२९।४५ त्रिज्याकृतिगुणा ४२९८।३०६ तां

ज्यांक २१।५९।०५ कोटिज्या ५ वारणैर्हृता ३२९९।३२ कोटितवोत्क्रमज्या त्रिंशद्गुणपक्रमकोटिभ
र्ज्याहृताचयलब्धमिदंशकोटितस्यात्सुदृंमेयतुलप्रमाणं॥तुलाजयोनतस्यन्नतिःस्वरामे
दृनापमोशगदिकुलीरमानं ६१॥व्याख्या॥परमापमोशानां २३।३५ भार्गवसर्वज्या॥यथा।४४०।१५
एयामेवभार्गवकोटिभागाः५५।२५ एयांक्रमज्या ३२९९।१२ [illegible] भा
गेलब्धांशाः १९।३९ एतन्मेयतुलावृत्तप्रमाणं॥एतस्यक्रांतिवर्गजाताः३८५।२८ एयावता
मेभागेलब्धांशाः १२ कोटी ५१ एतत्कर्कवृत्तमाणं मकरवृत्तप्रमाणंत्रिंशदंशाःसिद्धाएव॥अ
थव्यासार्धस्य तथानेचक्रस्योत्पादनमाह॥परापमानां नरमो वि कायाहतानरस्योक्रमजी
वयासा ततोधिभक्तापरमापक्रांत्यो मौर्व्यांतिमज्या पुतयायदाप्तं ६२ कोटिज्यया मिश्रि
तमाद्यंतत्रिशद्गुणं कोटिगुणेनभक्तं लब्धंचनत्यासदलं ततप्रक्षेपकोटिगुणेन
नितेच ६३ शेषंवरामेर्गुणितंविभक्तं कोटिज्यया प्राप्तमनोत्क्रमज्यां वेंद्रुनचक्रस्यभ
वंत्यवप्पं तदंततोव्यासदलक्रमस्यात् ६४ एयांव्याख्या॥परमापमांशानां २३।३५।०

नक्षत्रभुज स्वप्रमाण

तयो

यं २२

यानरमौर्वीकोटिज्यासातस्यैवनरस्यकोटिक्रमज्यया संगुण्यांत्यज्या ३६०० तयापरमापमज्यया
यानज्यते ततोलब्धंलवादिकं कोटिमिश्रितं अर्धीकृतंत्रिंशतासंगुण्यपुनः पूर्वोक्तकोटिज्या
यानज्यते ततोलब्धंलवादिकं व्यासवृत्तंभवतिक्रमेणेवंति ततश्चेतिपूर्वदले कोटिज्यातः प
तिते तच्छेषंत्रिंशत्वादत्वा पूर्वोक्तकोटिज्या यानज्यते ततोलब्धंलवादिकं नवचक्रस्यकेंद्रंभव
ति ॥ अनेननवचक्रांशकेंद्रप्रमाणेनयंत्रमध्यात्सौम्ये याम्येवानसूत्रचिह्नंकार्यं ॥ तदुपरिव्या
सार्धवृत्तंन्याय्यं ॥ अत्रोदाहरणं ॥ परमापमांसा २३।३५।० एतेनज्यतेप्रुताः कोटिभागाः ६६।२५
स्फुरतः भागक्रमज्या ३२९९।१२ तथाकोटिभागानामुत्क्रमज्या २५९९।७५ अनयाकोटिक्रमज्प
या गुण्यतेजाताः ९१२५४४७।१२ एषापरमापमज्यया १४४०।९५ अंत्यज्यया ३९००तयासहितया
५०४०।२५ भज्यतेलब्धा २४२३ एतेकोटिज्यायांक्षिप्यंते ३२९९।१२ ज्याताः ५७११२।५८ एतेऽर्धीकृ
त्यद्विधास्थानेंप्यंते २३५६।५९ अनयोरेकंदलं २३५९।५९ त्रिंशतागुण्यंतेजाता ७०९९४।३० अथोक्तं
पूर्वदले २३५६।३९ कोटिज्या ३२९९।१२ अथपात्यतेशेषु९४२७३ त्रिंशताघातेजातं २८२९०

एतस्मिन्कोटिज्यया ३२९९।१२ भक्तेलब्धं नवचक्रकेंद्रंभागाद्यंभागाः ८ कला ३४ अथानीतभव
क्रव्यासार्धयोः प्रमाणमाह ॥ भागानवचक्रकेंद्रस्याऽऽलिप्तावेत्वन्द्रयः ॥ व्यासार्धस्यधनुर्दले
रसोनेत्राणिचक्रमात् ९५ स्वशरार्धेन अथभमंडलार्धं लंकोदयप्रमाणानांप्रत्यंशभागादि मुन्नि
ह्यते ॥ निरक्षलंकोदयलग्नमानात्स्फुटं फलं यत्रतिभागमेतियथोचितंतत्फलेनैकेनयोज्यंभ
मंडलेखत्रिभिते पियंत्रे ९५ अस्यव्याख्या ॥ यंत्रेतावदानवतेऽ० एक१ द्वि२ त्रि३ पंच ५ षट्६
दश १० प्रमाणेनतांवलयकल्पनयायोदानवंतिपलानिमपि ॥ ततोयंत्रांगुलमपिउन्नतवल
यानांनवचक्रस्यापनायनिरक्षलंकास्थानेदृश्यानामपिमेषादीनांलग्नानामपिप्रमाणानिदृ
ग्निर्भक्त्वाप्रत्येकं तेषामंशादिकमानीयत्रिंशद्धतंकृत्वातस्मादपिप्रत्यंशभागादिकंमुत्पाद्यचएवै
कलग्नस्यत्रिंशदंशपर्यंतंनानास्वेष्वपियंत्रेषुभमंडलंगुलेनयोचितंस्थाप्यं ॥ उदाहरणंतंका
या मेषप्रमाणं २१९ वृषस्य २९९ मिथुन ३२३ एवंसिंहेएवंदशभिर्भागैर्लब्धंयथा २७।५० वृष
२९।५४ मिथुन ३२।१५ एतेषुक्रमेणकर्कसिंहकन्यांतानवेद्युः तथाएतेपिषडपिउक्तमानुलाद्दीनांयुः

दशभिः पलैरेको भगो ज्ञायते ॥ अत्रोपपत्तिः ॥ खगोलेकालचक्रयोः परिधिरयमस्ति तच्चयः कालचक्रपरिधिः सत्रिंशत्त्रिंशत्यधिमितैः षष्ट्यंशैर्भक्तः पंचपंचघटीतुल्यो लग्नैक स्यात् एवमहोरात्र षष्टघटीभिर्दशलग्नात्मको भगणः संपूर्णः स्यात् अत्राहोरात्रषष्टिघटीनां पलानि ३६०० भगणांशैर्भ क्तानि दशलब्धा अतोलंकोदयानां दशभिर्भागदानान्नक्षत्रैकानामंशाः प्राप्ता एवंस्वदेशोदयानामप्यं शसाध्याः अत्रकालचक्रपरिधिचक्रांशनां प्रत्येकलंकोदयांशैर्विभजनात् क्रियते अत्राप्यहोरात्रेण न चक्रपरिधिरूनाधिकपंचघटीभिः मेषलग्नंत्रिंशदंशात्मकं तथानिरस्तमेषलग्नांशादि २०।४८ परिमितोज्ञा यते अनयासुत्तपाकालचक्रनवचक्रयोः परिधि समविषम भागेर्भगणांपूरयंतः अथमेषादिलग्नत्रयाणां प्रत्यंशस्यापनानवत्यंशपर्यंतं प्रदर्शयते तत्रकोष्टकं ॥ अथदृश्यकोन्नयनकरणं साधनं ॥ क्रमोक्रमानु तोशानां जीवासाध्याकलादिका ननज्यास्वस्वशंकुभ्यांसाविभक्तोनतज्यया ६० अंगुलाग्रंचलब्धंयत्तेयं स्वस्वस्वशंकुजं त्रिज्जीवास्वस्वशंकुघ्नीछेदेनाप्तंफलंभुक्ति ६० तिग्मांशु १२ समांगुल १० शंकुज्ञाताछायानच यैप्रवरैः प्रदिष्टा प्रदृश्यते सदृणकोपयुक्तोज्ञोनिर्दिष्टा चेवसुवोपलब्धा ६० ॥ व्यक्त दारुरेनैव नतांश

मेषसंख्या तुलसंख्या	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०
कालांशा	०	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९
	५५	५०	४५	४०	३४	२९	२४	१९	१४	९	५	०	५५	५१	४५	४१	३६	३१	२६	२१	१७	१२	८	३	५९	५४	५०	४५	४१	३६	३२
अंतर	००	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५	५५
वृषसिंहवृश्चिकुंभानां	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०
कालांशा	२८	२९	३०	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७
	४९	५५	४३	४०	३८	३६	३५	३३	३१	३०	२९	२८	२७	२६	२६	२६	२६	२६	२६	२६	२९	३०	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९
अंतर	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१	१	१	१	१	१	१	१	२	१	१	१	१	१	१	१	१	१
	५९	५८	५८	५८	५८	५८	५८	५८	५८	५८	५९	५९	००	०	०	०	०	०	१	१	१	१	१	२	१	२	३	२	२	३
मिथुनकर्कधनुर्मीनानां	६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०	७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०
कालांशा	५८	५९	६०	६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०	७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७
	४७	५०	५३	५६	५९	३	६	९	१२	१५	१९	२२	३१	३५	३८	४१	४५	४९	५०	५५	११	१६	२२	३	३२	३८	४३	४९	५५	०	५
अंतर	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१	०
	३	३	३	३	४	३	३	४	४	४	४	३	६	४	५	५	५	५	५	५	६	५	६	५	५	६	५	७	०५	०

यं २५

अंश	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०
छाया	१९	३४	२२९	५१	१३५	११८	९६	८०	७५	६८	६१	५६	५२	४८	४४	४१	३८	३६	३४	३२	३१	२९	२८	२६	२५	२४	२३	२२	२१	२०
गुलछा.	५६	२९	३६	३६	१०	४८	४४	४३	४६	३	५८	२६	५९	४८	४६	५१	१५	१४	५५	१८	५६	५२	४२	७	७	२३	३४	८०	८०	५८
सप्ता	४	४	२	१	१	९	८	७	६	५	४	३	३	२	२	२	२	२	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
गु.छा	०	२८	३४	३०	००	३६	२	४८	१२	४०	१	५८	१९	५	७	२५	५१	१३	२१	२३	२७	२०	२९	४३	१	२१	३८	३४	८०	८०
अंश	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०
छाद्द	३९	१९	१८	१७	१७	१६	१५	१५	१४	१४	१३	१३	१२	१२	१२	११	११	१०	१०	१०	९	९	९	८	८	८	७	७	७	६
शंगु.	३८	३२	२९	४७	८	३९	५६	२१	५८	३८	४८	१४	५२	२६	०	३६	११	२६	१६	०	४३	२४	१३	५३	२४	९	४८	३०	१०	५६
सप्ता	११	११	१०	१०	१०	९	९	८	८	८	८	७	७	७	७	६	६	६	६	५	५	५	५	५	४	४	४	४	४	४
फल	३८	१२	४७	२३	८	३७	१७	३०	३९	२१	३	४७	३०	१५	०	४५	३१	२१	५	५५	४०	२८	५७	५	५४	४४	३३	२३	१३	३
अं	६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०	७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०
छा.	६	६	६	५	५	५	५	५	४	४	४	३	३	३	३	३	२	२	२	२	१	१	१	१	१	१	०	०	०	०
	३९	३२	६	५१	३६	२१	१६	११	३४	२२	८	१४	४०	३७	१३	०	१६	३३	२०	७	१४	४७	४३	३८	३२	२६	११	४९	३८	२५	१५
स.	३	३	३	३	३	३	२	२	२	२	२	२	२	२	१	१	१	१	१	१	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	५३	४३	३४	२९	२५	७	५९	५०	४१	३२	२५	१९	८	०	५३	४५	३३	२९	२२	१४	७	५९	५१	४४	३६	२९	२२	१५	८	०

८९ उन्नतांशाः १ नतज्या ३५९९।२६ उन्नतज्या ५२।५० नतज्या द्वादशभि १२ संगुण्य उन्नतज्यालब्धं छा
याफलमंगुलाद्यं ६२।२९ सप्तभिः संगुण्य उन्नतज्यया प्ते सप्तांगुलशंकोः शंगुलादिछाया ५०।१० एवं नवांगु
लशंकोरपि छाया कर्णेन साध्यो॥ अथ वर्णनय ३।। परमज्या ३९०० द्वादशभिः संगुण्य उन्नतज्यया वि
भज्य फलं भुतिः कर्णस्यात् द्वादशांगुलसप्तांगुलशंकुकृतप्रसुन्नतांशकोटेः वलोक्यते॥ अभूद्भूपुरे
वरेगणकचक्रचूडामणिः क्रतीनृपतिसंस्कृतोमदनसरिन्नामगुरुः नदीपदरणलिनाविरचिते
सुयत्रागमेमहेंद्रगुरुणास्फुटं गणितकर्मएतिगतं ७० स्पष्टार्थं॥ श्रीपीरोजमहेंद्रसवेगणिकप्रणोमहें
द्रप्रभुजीतः सरिवरलादीपचरणांनोजैकभंगयुता॥ सरश्रीमलयेंदुनाविरचिते स्मिन्यंत्रराजाग
मे व्याख्यानेगणितानिधः प्रथमकोध्यायः समाप्तिंगतः ७१॥ इतियंत्रराजगणितानाध्य। अथयंत्र
घटनाध्यायोव्याख्यायते॥ आदौयंत्रमन्मयंधातुजंवाविस्तीर्णंचत्वेष्टयाकारयित्वा देर्घ्य
व्यासौपालिवृत्तस्यतस्मिन्त्रोर्यैः कोर्योयंत्रवेश्रानुमानात् १ अस्यव्याख्या॥ मन्मयसिद्धः धातवः
॥ पितलायामन्मयंधातुमयंवा यंत्रविस्तीर्णविकलाचंकारयित्वायंत्रमुखानुमानात् तास्म

न्यंत्रे पालिदनेदैर्घ्यवृत्तौ सौ श्रायाम विलेखा श्रार्यैः कार्यौ विस्तीर्णमिति पदच्छेदः पत्रयोज्य यावति
ष्टार्यंतावद्विस्तीर्णौ कार्यमित्यर्थः ॥ याम्येनागेस्यत्रिकोणं विरीहमीदृक्पत्रात्तं कोष्ठकारमेतन् मध्ये
नस्यच्छेद्यः पात्तांशकानांपत्राणपन्यान्युन्नतांशैर्नि श्रस्यव्याख्या ॥ श्रस्य यंत्रस्य याम्येदक्षि
णे भागे त्रिकोणं किरिटं शिरस्थितत्वात् मुकुटसदृशं कार्यं तेन तत्पत्रे कोष्ठकागारमिति प्रोक्तं तस्य
कोष्ठकागारमध्येऽन्यानि उन्नतांशैरुन्नत नत्वैराशि तानि श्रस्तांशानांपत्राणि स्वेच्छयाकार्याणि
स्वेच्छयेति कोर्थः यावंतोदेशानांपत्राणिकर्तव्यानितावंतिकार्यपत्रयंत्रेचोपरिचाभिन्नदेशेन्नत
वलयानि कार्याणि एकंपत्रंचोन्नतांशपत्राद्विघ्नंपिंडेसाधनीयं तन्नोन्यत् लंकोत्यन्नारांशयो
मेषमुख्याः संस्थाप्यंते यंत्राधिछेदैः समेताः ॥३॥ उन्नतांशपत्रादेकंपत्रमन्यत्पिंडे द्विगुणंसाधनीयं
यस्मिन्यंत्रेलंकोत्यन्नगेमेषाद्याः क्रांत्यधिछेदैः सहिताः स्थाप्यंतो श्रदंचपत्रंभचक्रंधिष्ठितत्वाद्भचं
क्रमित्युच्यते पत्राणिएवं कोष्ठकागारमध्येयुक्तासाध्यास्तेषुपूर्वादिक्काणःप्रोक्तयंत्रेस्थापयेद्देवज्ञोग्रे
सूत्रमेकृत्वाछिद्रमेनरर्जुंच ४ ॥ श्रग्रेपश्चात्तस्यचांतेविकोणेछिद्रेयंत्रनेत्रेनिवेश्येछिद्रेत्ति

ष्ठामेरुकीलंदद्यात्तौविधाकोष्ठागारयुक्तंचतेन ५ युग्मं ॥ व्याख्या ॥ एवंपूर्वोक्तप्रकारेणपत्रा
णिकोष्ठकागारान् मध्ययुक्तासाध्यान्योसौम्ययाम्योन्नतेषुपूर्वादिक्काणःसाध्याः तत्रोयं
त्रस्यएषदेशेश्रायतांऋजुनाश्रग्रेहेतुसूत्रमेचतथास्थापयेत्तन्मध्येछिद्रंकृत्वातस्यछिद्रस्था
ग्रेपश्चात्सछिद्रेचतुःकोणयंत्रे नेत्रेनिवेश्यछिद्रेऋजुमध्यविवरेचमेरु संज्ञंकीलंचक्षिप्यते
नमेरुकीलेनकोष्ठकागारसहितोपत्राणिधात्रमेरुसंज्ञंकीलंचक्षिप्तकीलेघोटीकावक्राका
न्तिकाक्षिप्य ॥ कृत्वाछिद्रमस्याग्रे कोणेतत्रक्षिप्तावंचकंवक्रिकानं ॥ तस्याग्रेतेमुद्रिकालंबि
काख्यंसूत्रंदेयं यंत्रनिष्पत्तिरेवं ६ श्रस्यव्याख्या ॥ श्रस्ययंत्रस्यत्रिकोणेसूत्रंछिद्रंकृत्वातत्रवक्रि
कामुखान्नंऽवंक्षिप्तातत्रेतेमुद्रांचकृत्वामुद्रांप्रोतेलंबिकाख्यंसूत्रंदेयं एवंयंत्रंनिष्पत्तिर्नेया ॥
श्रत्रेदृग्गणपरेवरेगणकचक्रचूडामणिः क्रतीन्द्रपतिसंज्ञनोमदनसूरिनामागुरुः तदीयपदशक्ति
नाविरचितेयंत्रागमेमहेंद्रं गुरुलोदितं घटनयंत्रकर्मसिद्धयत् ७ श्रीपीरोज० विद्यादेमुयंत्र घ
टनाध्यायोद्वितीयोगतः ॥ इतिश्रीयंत्रागमे यंत्रघटनाध्यायः ॥ सम्राजनइदंनटकर्मयंत्रस्यपत्र

अथ यंत्रस्य नाध्यायोव्याख्यायते॥ यंत्रंप्रोक्तं षड्विधं यत्र वेनैत्या एकहित्रीषंग पक्षंशङ्कु
फा १ देधाप्येतत्सौम्ययाम्यप्रभेदात्तन्निष्पंक्षिप्तसंज्ञंपरंच २ अस्यव्याख्या॥ आनवते
रेऽहिवृत्तिपंचषड्दृश्ये न्नतांशपरिकल्पनया यंत्रंषड्विधंप्रोक्तं १ चतुर्भिरंशैर्नवतेर्भजनंन
भवतीतिनोक्तं एतद्देवसौम्ययाम्यप्रभेदाद्द्वेधा एतन्निष्पसंज्ञंपरंयंत्रंप्रोक्तं २ वृत्तद्वयंकर्क
टकेनएष यंत्रस्यनिर्माय चतुर्दिशोंकृत्वा प्राग्याम्यगाकोष्ठगतालतप्रस्थाप्याः खनंदक्षमि
तोन्नतांशृगः २ व्याख्या॥ पूर्वोक्तउन्नाधटितयंत्रेस्यकोष्ठकागारस्यपश्चान्दिविभागेऊ
र्ध्वंशलाकेनलोहयंत्रेणवृत्तद्वयमुपरितनंमध्यस्तनंचबहुविधायएवंविधाप्रस्तोदिशंग
रेखाद्वयेनांकयाः तत्रपूर्वस्मिन्वृत्तेपूर्वदक्षिणदिग्विभागेकोष्ठगतानवतिप्र
मिताउन्नतांशास्तैरेखास्थाप्याः॥ अथद्वितीयवृत्तस्यमाह॥ वृत्तेद्वितीयेलिखितेत्रतां
शूरेखाविलेख्याः प्रतिभागजाताःपञ्चत्रयेपञ्चजाविभागशंकुप्रभाप्रागुदितास्तयाज्या
३॥ अस्यव्याख्या॥ अधस्तनवृत्तेउपरिवृत्तलिखितोन्नतांशानामेकसारेणप्रतिभा

गजाताःरेखाविलेख्यास्तत्तोदक्षिणपश्चिमांतरालेपञ्चमभागालेख्याः तयापश्चिमसौम्यांतर
लेवृत्तमध्येसमांगुलयालिखित्वातदधस्थाऽन्यतःपश्चिमसौम्यरेखालग्नान्नादशकोष्ठकान्क
त्वापश्चिमोत्तररेखामध्यंयादेकादिद्वादशपर्यंतान्नादशांगुलान्विलिख्यतेषांमध्यस्थाःप
श्चिमसौम्यरेखाप्रतिभागजाताःयंगुलाया रेखाविलेख्यातततउत्तरपूर्वांतरालकोष्ठकेषुनी
त्वाविलिख्यचतुर्णांभागानांरेखाश्चकेंद्रसन्मुखाएवकार्याः॥ कदाचिद्यंत्रेशंकुछायस्य
छायालिखितानभवतितदाछायाटीकायांप्रदर्श्या एवंयंत्रस्यैष भागसाधनासंपूर्णाजाता॥ अ
थयंत्रकोष्ठागारस्यपूर्वपक्षसाधनमाह॥ वृत्तत्रयेपालिगतेक्रांतेप्राग्वृत्तेकिरीटांतरतोविलि
ख्याः भसमानीषण्णवतासाग्निसंख्यान् ३६० रेखास्तदीयात्तदधोविलेख्याः ४॥ दिगंकितेस्वेषुचम
ध्यकेंद्रादपाच्यरेखोपरिकेंद्रसंस्थेः चिन्हेकृतेनक्षिरसःएषत्वमानैनवृत्तानिलिखेत्सुधानि ५
व्याख्या॥ ततपूर्वादिदिगंकितेयंत्रेषुयाम्यरेखोपरिकेंद्रात्त्रिंशदधिकांशस्थापनार्थंतात्रमयी
पटिकांविन्यस्यमध्यकेंद्रादपाच्यदक्षिणरेखात्तदधोविलंपरिएकयादीनामंशानांप्रत्ये

कर्केंद्रमाने : कर्कीयेन चिन्हेङ्कितनलिकारसन्नम्रार्धतप्रभुत्वस्य व्यासस्यमानेन यंत्रेकोएकागारस्य पूर्वभागे पाल्यांकिर्कटराशेएवृत्तत्रयेङ्कते सति प्रथमेनाऽयावृत्तेकिरीटमध्यात्सूत्रसंचिकीर्षितः ॥ एकाद्युन्नतांशानुशारेण कोष्ठकान् विधायचतुर्दिक्षुनवत्यंशानीषितांकेरुन्यरिनेनस्यवृत्तस्यनाडीरूपत्वान्नदस्थितद्वितीयवृत्तेफलरूपोरेखाप्रतिकोष्ठेकंयथोचितंलेखयाः ॥ अथसौम्ययंत्रेदृष्टक्षीशपत्रेषुन्नतबलयानीसाधनमाह ॥ यंत्रेयथसौम्ये विरचैर्यकंवापत्रानुमानेनविलिख्य तत्रेः भागान्वरणमान्नचयेत् तदग्रैः कर्कादिवृत्तत्रितयंदलेषु ६ ॥ दिगंकिनेष्वेषुचकेंद्रचिन्हादेवारेखापरकेंद्रमानेः चिन्हेङ्कितेनतच्छिरसःप्रभुत्वमानेनवृत्तानिलिखेत्स्फुरानि ७ ॥ व्याख्या ॥ सौम्ययंत्रेऽक्षांशपत्राणिकाष्ठशलाकाः [illegible] याष्टसन्निवेशपत्रानुमानेनैवकंवाविधायत्रिंशदंशान्परिकल्पकंवास्थितेः ॥ रंध्रेकर्कीयमाणेन १२।५९ मेषतुलाप्रमाणेन १९।३ मकरप्रमाणेन २० अस्मन्मध्यात्कर्कीयंत्रेणवृत्तत्रयमालिखेत् ऋजाद्रेखापरिकेंद्रप्रमाणेनचिन्हङ्कृत्वातस्योपरिकर्कदर्कनिवेशपव्यासस्यमानेनस्फुटानिवृत्तानिलिखेत् ऋजारेखायांभवतीद्वृत्तंततः परंचोन्नतमंडलानि ॥ तेषांलिखेदानयतेविभागान् शुद्धानितस्योन्नतावगत्यै ७

---

३ निरक्षदेशेतु विशेषस्त्वायमुच्यते उन्नतांशपत्रेर्ध्रुवप्रदेशेदृक्तुल्यत्वात् यातिर्यग्रेखासैवप्राग्परिकल्पनादेवषष्यंशावृद्धंमंडलानांकुजवृत्तंततोरेखान्नलिख्याग्रानयतेयेयेसितानिजाकोणिए तत्रापिध्रुवांशानांमध्याह्नेक्रांत्यासेतुल्यावेवस्थानौ २

व्याख्या ॥ एतेवृत्तेषुप्रथमंवृत्तेऋजारेखांशेषाणिउन्नतांशानांवृत्तानिभवंतीतिशेषः एवंचवृत्तेषुपूर्वोक्तएकषष्यंशपरिकल्पनयाग्रानयतेविभागान् उन्नतांशान्लिखेत् किमर्थमेतत्स्यात्सूर्यस्य ॥ आदिशब्दाच्छायाग्रंगृह्यतेतस्यानामुन्नतावगत्येसूर्योन्नतानयनेऽत्यर्थः ॥ मध्याह्नरेखामभितोयकर्कीयवृत्तस्थितेग्रागपरेविभागैः क्रमाच्चिह्नेपरमंदिनंचदेशनामभिधानेनतथाक्षभागान् ९ ॥ अस्यव्याख्या ॥ मध्याह्नरेखामभितः कर्कवृत्तमध्यस्थितेपूर्वापरक्षितिजैक्यभाङ्गविषुवछायांपरमंदिनंउन्नतदिनमानंचदेशनामसहितानक्षांशाल्लिखेत्स्थापयेदित्यर्थः ॥ अथसौम्ययंत्रेस्याद्देशस्यस्थापनमाह ॥ कुजादधोऽष्टदशधाविभज्यमृगजकर्कीयमंडलेषु विधायवृत्तान्यन्त्रितःप्रतीच्यामाकेनिवेशपादिदशपिठेरा ९ व्याख्या ॥ कुजात्स्थितिजादधस्तान्मकरमेषकर्कीयमंडलेषुक्रादशधाभिन्नन्यस्तवुधाकर्कटकेनवृत्तत्रयस्यशीर्षेभितःपूर्वापरभागेवृत्तानिविधायप्रतीच्यांपश्चिमदिग्भागादिकोभिर्हाएशपर्यंतैरेकैर्दिनाग्र्योदशपिठेराः स्थाप्याः एवंसौम्ययंत्रेऽक्षांशपत्रसाधनमज्ञातं अथसौम्ययंत्रेभवत्रैपत्रे कर्कादिवृत्तत्रयसाधनमत्रचक्रे कर्केंद्रप्रमाणेनभूमं

उलसाधनं॥ तत्र निरक्षमेषादिलग्नानामिष्टभागानांस्थापनमाह॥ भचक्रपत्रेविषुवद्वृत्तवत्तत्र
येभंतरतोष्ट ८।३५भागान् हित्वाकलाश्चाविगुणान् भागाच्चेव्यासार्धमानेन २९।२६ विधायव
त्ते १०॥ निरक्षमेषादिविलग्नमानान्यर्वोदितान्याचिनिवेशयेच्चैप्राः॥ वृत्तेहितीयेतदधोनिवेश्य
स्तद्वत्करोवामएकैर्निर्ज्येषाः ११ अर्धं॥ व्याख्या॥ कोणागारभपत्रयोपरिवृत्तयास्थापितेभचक्रपत्रेपूर्व
वद्विक्साधनपूर्वंकर्कमेषमकरप्रमाणेनवृत्तत्रयेरचितेसतिअनंतरतोपंचमध्याक्षाभ्यांभागेरेवोप
रिभचक्रकेंद्रप्रमाणं ८।३४मुत्क्रांतदेंततोव्यासार्धमानेन २१।२६ वृत्तंविधायतदधोलग्नांशरेखाच
स्थापनार्थंहितियंवृत्तंविधायपूर्वस्मिन्वृत्तेपूर्वोदितान्निरक्षसेषादिलग्नमानानंश २०क्रमात्प०
रित्यक्त्वानेज्याःपूर्वन्यागात् निवेश्यतदधःस्थितेहितियवृत्तेनिर्ज्येषाःपूर्वोक्तक्रमात्षड्विधयंत्रोरि
तामेषाद्यास्तदंशैरेवोक्रमान्निवेश्याः॥ मेषादिनामंश्मानंश्या॥ मेषभागाःकलाश्चापिछायानि
गगनेषव २०।५० वृषेनंदशेषाश्च २९।५८ युग्मेदताः षडेंदवः ३२।१८ कर्कत्रयादितएवस्युःकर्कसिं
हकन्योद्यपिकन्यादिषट्मानस्यानुलोमेवैपरित्यतः १३ अथनक्षत्रेप्राणुक्तकर्मसंस्कृतनक्षत्रस्या

यनमाह॥ व्यासाव्यक्षनेनमुखानिसंतिलग्नानिलंकोदयज्यानिपत्र रेखाद्युद्भनामति
भागजाता स्तत्रैवकेंद्रभिमुखा विलेख्याः १८ केंद्रात्मतीपविस्वप्यचिह्नंयुज्याप्रमाणेनचक
र्कटेन तत्रैव[illegible]धिष्ण्यस्ययथोदितस्यनिवेश्यमस्याग्रमतीवसूत्रं १५ अनयोव्याख्या॥ य
त्रव्यासऋतेपूर्वोत्तरस्यानिरक्षाणिमेषादीनिलग्नानिसंज्ञानिलिखितानिसंति॥ तत्रपूर्वरे
खामनुलक्ष्मीकृत्यानक्षत्रप्राणमंशप्रमाणेनकेंद्रात्सिमुखरेखांविलिख्यकेंद्रात्मतीपंसौम्यस्वो
रात्रप्रमाणेनकर्कटाग्रेणचिह्नंविरचयतत्रैवचिह्नोपरियथाहिरण्यस्यधिष्ण्यस्यनामसहितस्या
तिसूक्ष्माग्रंमुखंस्यात्॥ धनुर्मृगांतेनिश्चितंविधेयंचिह्नंतुसिंहमकरास्यनाम्ना यद्भाग्यमाणं
गणकेनविद्धकमुद्भूतंवतिनाऽवश्यं १५स्पष्टः॥ एवंसौम्यपंक्तेभचक्रसाधनात्तात्र
यकेवलयाम्यपंक्तेषु[illegible]॥ १० मध्याक्षसौम्येविचक्ष्यकें
द्रंव्यासार्धमानेनकुजंविदध्यात् भाभार्धकेंद्रक्षिणतस्ततश्चकेंद्राणिविस्तारयुतानिकुर्या
त् १९॥ व्याख्या॥ याम्येपियंत्रविधिर्यंत्रसाधनाप्राग्वत्तत्रभयंविशेषः मृगकर्कवृत्तंव्यत्य

यनवेलसाधनमाह॥ याम्योयंत्रेविधिरुक्तएवव्यत्यस्यदृत्तेमृगकर्कसंज्ञेदृक्साधनापूर्वंकुजस्यतोज्ञाक्ष्याम्योभागोत्र निवेश्यश्च २०

स्यमृगस्थाने कर्कवृत्तमिति नाम॥ कर्कवृत्तस्थाने मृगवृत्तनाम चक्रत्वादिकं साधनपूर्वमुन्न
तांशान् दक्षिणस्यां दिशि निवेशयेत् स्थापयेदित्यर्थः॥ यथायंत्रमध्योत्तरस्यां दिशि प्रोक्तयाम्य
केंद्रमानेन कर्कवृत्तेनाचिह्नं कृत्वा उक्तयाम्यव्यासार्धमानेन वृत्तं विदधीत एवं भागार्द्धया
वत् केंद्रव्यासैरुन्नतवृत्तानि संसाध्य ततोऽर्धाधिकृत्वाद् दक्षिणस्यां सविस्तरणि केंद्रमानै
व्यासार्धमानैश्चोन्नतवलयानि संसाधयेदिति भावः एवं केवलयाम्ययंत्रे प्रसंगपत्रसाधनास
पूर्णं ज्ञाता॥ अथ केवलयाम्ययंत्रे भचक्रसाधनाम॥ भचक्रपत्रेऽपि च याम्योक्तानुक्तवृत्तेषु
यकेंद्रचिह्नात् व्यासार्धवृत्ते विदिते कुवेरभागे निवेश्यानि शुरेव भानि १९ प्रत्यक्षा॥
एतावतैव यंत्रविधियंत्रसाधनाप्युक्तएव अयं विशेषः मृगकर्कवृत्तं व्यत्यस्य मृगस्थाने कर्कवृ
त्तमिति नाम॥ कर्कवृत्तस्थाने मृगवृत्तनाम चक्रत्वादिकं साधनपूर्वमुन्नतांशान् दक्षिणस्यां
दिशि निवेशयेत॥ भचक्रपत्रे याम्यांशपत्रे तदुक्तकर्ममकरवृत्तेवैपरीत्येन वृत्तेषु चिह्नेते
षु दिक्साधनपूर्वपत्रमध्योत्तरविभागे भक्रंचक्रकेंद्रमानेन ८।३४ चिह्नं कृत्वा तदुपरि व्यासार्ध

वृत्तेन २१।२६ विदिते पूर्वतो निरक्षदेशानि मेषादीनि तथा भानि नक्षत्राणि पश्चिमेवत् सौम्ययं
त्रेऽपि याम्यवद्दोत्रमानेन प्रकटीकृतान्येवानि स्थापयानि सौम्ययंत्रे सौम्यवद्दोत्रयुक्तानि
लिख्यंते अत्रच याम्यवद्दोत्रमुक्तानीति भागौरव॥ अथ मिश्रपत्रेषु फणिंद्रयंत्रेऽसांशपत्रेऽ
न्नतवलयसाधनं॥ तस्मिन्मिश्रभेदेषु फणींद्रयंत्रेवृत्तत्रयं याम्यवदेव कार्यं कर्कतः स्व
स्तिकवेर्विभज्यवृत्तत्रयं याम्यवदेवशेषं २०॥ व्याख्या॥ तन्मिश्रभेदेषु सौम्ययाम्यात्कर्कयंत्र
भेदेषु फणींद्रयंत्रेऽन्नतांशपत्रे सौम्यपत्रेऽवशेषवृत्तत्रयं मकरमेषकर्कार्धतः कर्कार्धतत्कर्कवृ
त्तमेव २१।५१ अधः त्रिशेदंशैर्विभज्य याम्यपं- नऽवशेषवृत्तद्वयं मेषमकरात्मकं समुत्पन्नं
कोऽनावसौम्यश्चया कर्कप्रासन्नः मध्येमेषः वार्हिर्मकरः ततः सौम्ययंत्रे कर्कवृत्तमादौ तथायायं
त्रेमकरवृत्तमंतेऽयं द्वयात्मकमिति तेयेववृत्तरचनोक्ता॥ अथ मिश्रभेदेषु फणींद्रयंत्रेऽसांश
पत्रेऽन्नतवलयप्रसाधनमाह॥ कर्कस्यवृत्तादुपरि प्रसाध्यसौम्योपयुक्तोन्नतमंडलानि॥ याम्या
निकुर्यात्तदधस्थितानि संपातपृष्ठानि दियाम्यभागे २१ व्याख्या॥ प्रसांशपत्रे एवं दिक्सा

धनंकृत्वायाम्यदिक्भागे कर्कवृत्तादुपरि मकरवृत्तपर्यंतंसौम्यध्रुवोन्नतवलयानि समसाध्यकर्कादयो याम्ययंत्रीयध्रुवोधोमिलितानिउन्नतमंडलानि कार्याणि॥ एवंकेंद्रव्यासार्द्धाग्रैर्याग्रवत्। एवंफणीकेंद्रयंत्रे भचक्रपत्रसाधनासंपूर्णम्॥ अथफणीकेंद्रयंत्रेभमंडलसाधनं॥ प्राग्वत्केंद्रचक्रस्यचेपंच वृत्तमेषादिषट्कुविनिवेश्यसौम्ये॥ याम्येत्वन्यभागेविनिवेश्यनीयं प्राक्पश्चिमांतेनुलादिषट्कं २२ व्याख्या॥ अस्यफणीकेंद्रस्यमिश्रयंत्रस्यभचक्रपत्रेप्राग्वद्दोर्दापत्रवत् पंचरचितपंच वृत्तेसौम्ययंत्रवत्मध्यायामरेखोपरिवृत्तेकेंद्रंशेषं॥ २४ याम्यदिग्विभागेपाश्चिमपूर्वरेखा लग्नं॥ व्यासवृत्तंविरचय्यनुलादिषट्कंनिवेश्यनीयं॥ अथास्मिन्भयपत्रमंडलांशैर्नक्षत्रस्थापन माह॥ सौम्यानिभानिदक्कुलीरवाहेलोख्यानिसौम्यध्रुवगोदितानि याम्यानिकर्कीरमध्येशेषाणि याम्यध्रुवगोदितानि २३ व्याख्या॥ इत्फणीयंत्रेभचक्रपत्रे सौम्यानिभानिसौम्यध्रुवगोदितानि गोक्तसौम्यखाहेरात्रान्वितानि कर्कवृत्तादधोग्रामकरं सौम्ययंत्रवल्लेख्यानि॥ यम भचक्रपत्रस्यघटनासिद्ध्यर्थमाह॥ आधारवृत्तंपरिधेरसमंपत्रेभक्रार्धमपास्यशेषंपरिधेः

इयंयंत्रेणदितंमयेतन्नेयानियंत्राण्यपिविद्वान्मयिहं २८ व्याख्या॥ भचक्रपत्रेशेष पत्रमयास्यादित्वात्तन्नक्षत्रस्थितिहेतोराधारवृत्तंपरिधेरसमंशेषंस्यात्॥ एवंफणीयं त्रेभचक्रपत्रसाधनासंपूर्णज्ञाता॥ अथकिमपिप्रस्तुतंसर्वविशेषंउच्यते॥ केंद्रव्यासेभ्यो मानिउन्नतवलयानिसंपादितानिसंतिनानिकेवलसौम्येकेवलयाम्येमिश्रेचसर्वत्रया म्यभागएवभवंति॥ तथाकेवलयाम्ययंत्रारूपिसौम्ययंत्रवद्भूरिकादिवत्कालानियमो सौम्यएवभागेस्थानेषुसर्वदासौम्यदिग्विभागेतुल्पमेवयातिपरंयंत्रविशेषंकालनिधनिरक्त स्थानुत्तरभवाभिमुखंकृत्वंकेंद्रव्यासेभ्यः साधितसौम्योन्नतवलयैः सौम्यनक्षत्रसहितैः सौ म्ययंत्रसाधनंकरि तथकोहेतुः याम्येकेंद्रव्यासैर्दृग्धतेरेयाम्योन्नतमंडलकानिभ्रंशैर्घटा निएवंलग्नमाणेत्वात् बहुविस्मरणि भतएवसाक्षेपितेभशकानितथादिवधीनेनस्थाणि लोकतराणिनिरूपयोगिनीच॥ अतस्तन्नागंचक्रे ततस्त्रयाम्यपत्रंविलग्यसौम्ययंत्रागि का रोलंकातउत्तरभवानिमुखपरमक्रांति परमक्रांतिपर्यंतंअस्यदेवसौम्ययंत्रादिकादिकाला

नांचक्रे॥ यथापत्रेला धनानयन

निर्णीयः सुखोपलभ्यः सुधावोधश्चप्रमाणीकृतः तयोंतरेवर्गणकाचार्यवर्येणतज्ज्ञानोपायः कथ्यते सौम्ययाम्योद्भवेनगणितागमेनउभयोः सौम्ययाम्यविभागेस्वस्वक्षस्थानेघटिकादिसमयज्ञानेनभोमिश्रयंत्रस्थएवसर्वदासत्वरमायाति॥ विशेषस्तायंततः पलिंद्रयंत्रेउत्तरपंचवेक्षात् सौम्ययाम्योद्भवेनगणितेनउन्नतमंडलेध्रुवतःसेपातोऽक्षस्यात् परमन्येषुमित्रयंत्रेषुउत्तरयत्वात्तेनैवगणितेनउन्नतांशमंडलानिएवंकएवंकजायते अतस्तेषुसंपातोऽक्षेनघटते॥ अथात्तेभ्यः परमदिनानयनं॥ क्षित्यात्तांशाजिनैर्भक्तालवाप्तादृग्धिनंशेषमर्धहतंदिग्भिः यत्स्यात्तद्द्विगुणीकृतं २५ तन्नाडिकाविनाप्राक्षिउर्ध्वांकैस्त्रिंशताहतंनयुग्मांतरंक्षोग्रोक्तंफलेभ्यःपरमंदिनं २६ उदाहरणेनैवव्याख्याज्ञेया॥ यथा॥ क्षित्यांशाः २८।३९ क्षित्या २८।३९ चतुर्विंशतिर्नक्षत्रलवाः २।१।१० अस्तांशात्पातितेशेषं २।१।२६।२२ अर्धितं २३।५३।५७ दृग्गुणं २३।५७।१७ षष्ट्याप्तं २।१७।१७ द्विगुणितं ५।३४।३४ उपरि त्रिंशत्युतंजातंक्षित्यां परमदिनं घटत्रा ६।३४।३४ एवं त्रिंशत्तांशान्नयावत्कृतिः अग्रतोनत्रैकरोतिएवंसर्वत्र॥ अथ परमदिनाद्विलवषष्ट्यानयनं

हीनंवरांमेः परमंदिनंचक्षेयंनगद्यूनितंचषष्ट्या भक्तंत्रिगोवाद्रिरंध्रादिकायास्फुटास्याद्विभुक्तस्य २० व्याख्या॥ उदाहरणेनैवज्ञेया॥ परमंदिनं ३५।३४ वरांमेर्हीनं ५३।३७।३७ सप्तगुणं ३२।१।५८ कलापिंडं १९२१।५८ कल्पितभागहारभा २९३ विभुक्तषष्ट्या ५।३३ कलापिंडशेषं १६३ अनयायुक्ताछायानयनंचभृगुपरेमहेंद्रगुरुणेदितंस्वनकर्मजातंस्फुटं श्रीपीरोजनहींद्रसर्वगणकप्रष्ठोमहेंद्रप्रभुजनति सूरिवरस्तदीयचरणांभोजैकभृंगपुना॥ अथयंत्रशोधनाभ्यायोव्याख्यायते॥ निष्पन्नंयंत्रमुत्तिरवांधेकीलंप्रवेशयेत् तत्तदग्रेभारेणसंयुतंसूत्रंसूत्रेलंवयेल्लंबमानंकुर्यादित्यर्थः लंबमानसूत्रंवेधयंत्रस्यमध्यरेखांमाघंतंस्पृशेत् तत्तत्पंक्तेरुन्नतांशमितिसंभवतोभारोऽक्षज्ञेयमित्यर्थः अन्यथाऽक्षंयदिस्यात्तदायंत्रस्ययमेदक्षिणंवाधिकमगंधर्वायत्वापुनःशोधयेत् सूत्रस्पर्शेनविशेषः॥ अथकुजवत्तोन्नतानांशोधनमाह॥ मेषयुजीवाग्रायैरवयोगस्पर्शकुजेस्फुटं॥ केंद्रव्यासार्धैः क्षुद्रैः शोधनैरुन्नतांशकान् १२ अस्यव्याख्या॥ मेषयुजीवाग्रायैरवयोः योगः सन्निपातः उभयतः तयोस्पर्शगतकुजेकुजाख्यग्रहेस्फुटेभवतः॥ तथाचोक्तंक्षेपकव्यासार्ध

यं २३ तरैरुन्नतांशवश्चानि शोधयेत् ॥शुद्धानि कुर्यादित्यर्थः॥उदाहरणं॥ तथा मध्यात्समुन्नतानां शानां केंद्रगमाणेन २९।३२ चिह्नं कृत्वा तत्समानेन ३३।२८ वृत्तेन कृते यदुन्नतोनानां वलयं निष्पन्नं॥ ततो यंत्रमध्यात् मध्यरेखोपरि उन्नतवलयं यावत्केंद्रव्यासांतरं ३।५६ कंवा भागैः भ्रमीयमाणं यदि स्यात्तदा तद्वलयं शुद्धं॥ एवं सर्वेषामप्युन्नतवलयानि साध्यानि॥ अथ सौम्यानां दक्षिणोन्नतानां शोधनमाह॥ उदयास्तोदिग्ज्याम्परेखाग्रे सदृशी शता भावसप्तसूर्यदिक्संख्यवलग्नांतरक्षिप्तकृता॥ व्याख्या॥ उदयपूर्वक्षितिजेऽस्तोपश्चिमक्षितिजे उदिग्ज्याम्परेखाग्रे याम्परेखाग्रे च प्रथमसप्तमचतुर्थदशमानां तुलाकर्कमकरराशिसदृशं शतं भुक्त्वोन्नतानां यदि स्यात्तदा तेषां चतुर्णां लग्नानां शुद्धतान्तेषा तदैपरित्येऽशुद्धता एवं शेषराशिषु पि लग्नान्यं नं शे सोधनानि॥ अथ दक्षिणशुद्धस्यापि तन्नक्षत्रांशसप्तदशमोनतांशैर्नक्षत्रं चंचुसोधनमाह॥ मध्यरेखास्थिते चंक्वांतर्यांशसंख्यैर्घटिप्राक्वलान्यरमांशान्न तदातच्चंचुशुद्धता ५॥ व्याख्या॥ यद्यन्नक्षत्रं यस्यराशेर्यस्मिन्भागेस्ति तस्मिन्भागे मध्यरेखोपरिस्थिते सति तस्यनक्षत्रास्यं चंचुस्यान्त्वान्परमांशान् परमालुन्नतां

शान्यदि स्पृशति तदातस्यनक्षत्रस्यशुद्धिस्यात् तत्रोवेचंचोर्हानिर्वाकार्यतिशेषः॥ यदिशुद्धैतदीनक्षत्रंभेशुनस्पर्शतीयंशेवर्तते ततस्मिंनंशे मध्यरेखोपरिस्थापिते सतिएषास्यं यदिस्वान्परमोनतांशान् स्पृशति तदातेदृग्एषास्यशुद्धिर्भवति एवंशेषाणिनक्षत्राणिशोधनीयानि॥ अथयंत्रएवंस्थितभुजांशोधनंचाह॥ भुजाग्रयुग्मंशुद्धंस्यात्वास्यंपरपूर्वयो तन्मध्यरेखोपरिगंशुद्धंपादद्वयंतथा ६॥ व्याख्या॥ यत्रएषेभुजाग्रयुग्मंपूर्वापररेखोपरियदास्यात्तदाभुजागंशुद्धं तदापादद्वयंतस्याभुजाया मध्यरेखोपरिस्थितंशुद्धंभवति॥ अत्रगुरुः॥ महेंद्रगुरुणेदृशंलिखितयंत्रस्यसंशोधनं श्रीपतिरोजमहेंद्र॰ ज्ञाव्यानेलिखितयंत्रशोधनमयोक्तंपञ्चतुर्थीगमन॥ इतियंत्रशोधनाध्यायः॥ अथयंत्रविचारणेध्यायोव्याख्यायतः॥ अथतत्रादौग्रहाणांनक्षत्राणांचोन्नतांशसाधनमाह॥ करोपसव्येत्रिनिघ्नेष्टमंत्रं योतिर्विभास्करसमुद्भवेन तथाभुजाग्रंपरिज्ञातनीतं यथाविशोधिद्रयुगेर्कनेत्रः॥ व्याख्या॥ अपसव्येदक्षणेछिद्रयुगे भुजापादसंवर्गेशंस्पष्टंपूर्वोक्तनीत्या

कोनोभुजंयस्यैरवेरुन्नतभागकास्युः तएवमध्यंदिनतोपरागंरात्रेोग्रहोद्भवमपिचैवमेतत् २ व्याख्या॥एवंहिनिरक्षदेशेप्राक्कुजःपूर्वस्यांदिशिभुजांशैरेकोनवतिपर्यंतान्रवेरुन्नतभागाःस्फुटवेयुः॥तएवमध्यंदिनतोमध्यान्नाद्ध्वंचपरोन्नतांशाःस्युःतथारात्रेोगणकेनदक्षिणनेत्रेमि लक्ष वामनेत्रोपरिस्थेनयंत्रेणइष्टस्यक्षस्यधरस्यधरणास्यवाजेधभुजांशस्यक्षांशैःपूर्वापरदिगत्वेनपूर्वोन्नतांशाज्ञेयाः॥अथरविसंबंधपूर्वापरेस्फुटोन्नतांशेभ्योदिनगतशेषघटिकानयनंवाह॥रव्यंसकंक्षागपरेभुजेचधत्वोन्नतांशेपरिगेऋतेस्म २ क्षितिजस्थानसंलग्नमृगास्यमध्येकालांशवैपलिकप्रमाणे ३॥षड्भिर्विनाकेदिवसस्यपातंशेषंचघटनादिपरिस्फुरंतंतत् तयोन्नतांशःस्यद्विभास्करांशैर्भुजगःसायनलग्नभागः ५ व्याख्या॥इष्टदिनेसायनमेषादिराशिस्थितंसूर्यांशंपूर्वाक्षेप्राचीभुजेऽपरक्षेत्रभुजेचधत्वाग्निनैवसूर्यांशैरेकमाक्षंपूर्वापरोन्नतांशैपरिगेऋतेसतिक्रमाक्षितिजस्थानसंलग्नमृगास्यमध्यस्थितेकालांशैःदृश्यलग्नप्रमाणेषड्भिर्नाडीदिनस्यनीतंशेषंघटनादिपरिस्फुरंस्यात् तयापूर्वोक्तएवभास्करांशविद्धपूर्वापरोन्नतांशस्यशैःपूर्वक्षितिजगतःसायनोमेषादिलग्नांशःस्पष्टस्यात्॥अथदिनार्धोत्तरयनएवंरवेसप्तमराशिभागेयत्रैवदोरावलयेस्तिसैवदोराधिनाथाच्चतुर्थतःस्वषष्ठस्थगणपाःपरभुजवत्स्यात् ५॥व्याख्या॥एवमितिकोर्थःपूर्ववद्भास्करांशैरिष्टोन्नतांशेपरिस्थापितेसतिसप्तमराश्यंशायस्मिन्दोरावलयेस्तिसैवतदिनेग्राह्यादिनवारहोरा ततोदिनवारहोरातःषष्ठस्थद्वितीयाद्यावदेकादशपर्यंतंहोराज्ञेयाःपरमयंहोरापरभुजवत्साऽन्या॥अथदिनगतशेषघटिकाभ्योरव्यन्नतांशानयनं॥रव्यंशकंप्राक्क्षितिजेनिवेश्यचिन्हेमृगास्येविरचय्यपश्चात् अभिष्टकालेघटिकोपरिस्थंतदेवचिन्हंपरिचिंतनीयं ५॥रव्यंशकोयत्रदिनुंगवक्षेस्यादंकसंख्यात्तपनोन्नतांशाःमध्यान्नतोत्तरक्षितिजात्तथैवतेबोधनीयाःसुधियावशिष्टाः॥७॥व्याख्या॥रव्यंसकंप्राक्कुजेनिवेश्यमृगास्येचिह्नंविरचयपश्चादभीष्टकालघटिकोपरिस्थंतदेवंमृगास्यंकृत्वागणकेनएतद्धेतोकोयं यस्मिंस्तुंगवक्षेरव्यंशःस्थितोस्ति तावदंकप्रमाणाःपूर्वतःसूर्योन्नतांशास्तावतीषुघटीषुभवंतीति

शेषः तथा मध्याह्नोत्तरक्षितिजस्थनक्षत्रैवं पूर्वोक्तरीत्या सुधियाविज्ञेयं अवशिष्टा उन्नतांशा एवोधनीयाः ॥ अथ रात्रौ नक्षत्रविक्रोन्नतांशेभ्यो रात्रिशेषघटिकानयनं ॥ विक्रोन्नतांशेषगतेष्टभास्येरव्यं शकेस्वदृक्कुजेस्थितेच ॥ चिन्हदृग्यांतर्गतशेषनाडीपलादिपूर्वापररात्रिभागे ॥ ९ ॥ व्याख्या ॥ रात्रौ भुजांशेषणेष्टेनक्षत्रे विक्रेभ्यः प्रतीच्यावायेउन्नतांशाः प्राप्यंते तेषून्नतवलयस्थितेषु विक्रोन्नतांशेषु विक्रमनक्षत्रमुखेसूर्यांशेदृक्कुजस्थेप्राक्कुजस्थेचपूर्वापररात्रिभागैकमात्मकमुखेचिन्हदृग्यांतर्गतशेषं च नाडिपलादिस्फुटंस्यात् ॥ अथरात्रौलग्नहोरानयनमाह ॥ तच्चैवनक्षत्रमुखेनिविशेद्भागभुजगंसायनमेतिलग्नं ॥ सूर्यांशकाधिष्ठितवृत्तसंख्यातदाचहोरानिशिस्फुटास्यात् ९ ॥ तत्रैवविक्रोन्नतांशेषु विक्रनक्षत्रमुखेनिविशेत्पूर्वरात्रेचपररात्रेच प्राग्भुजगंसायनंलग्नमेति तथातत्तत्स्मिन्नैकालेसूर्यांशकाधिष्ठितवृत्तसंख्याहोरानिशिरात्रौस्फुटास्यात् लग्नकालेयस्मिन्वलये सूर्यांशस्थितोस्तितेनहताहोराभवतीत्यर्थः ॥ अथरात्रिगतेष्टघटीभ्यो नक्षत्रक्रांतिनोन्नतांशानयनं सूर्यांशकैःक्षितिजास्थितेकंकृत्वा मृगास्येगतनाडिकासु निवेश्यतेचोन्नतवृत्तगाः स्वाःप्राच्यपूर्वेतो ऽभवोन्नतांशाः ९ व्याख्या ॥ सूर्यांशकैस्तत्क्षितिजास्थितेसति मृगास्येभंकंकृत्वापश्चाद्गतेष्टना

डिकासु अत्रमृगास्येनिवेशितेसतिउन्नतांशवृत्तस्थितास्वकीयाप्राच्यप्रतीच्योऽभवाःपूर्वापरक्षितिजस्थितनक्षत्रक्रांतयउन्नतांशाःस्फुटाभवंतिशेषः ॥ अथदिनरात्रिघटिकाभ्योलग्नानयनमाह ॥ प्रागस्तभूजोपगतेर्कभोगंकृतेमृगास्येगतनाडिकासुस्थितेचतस्मिन्भुक्तेशोः क्रमात्स्वात्प्राग्भुजगः सायनलग्नभागः ९ दिवसेसूर्यांशेप्राक्क्षितिजोपगतेमृगास्येचिन्हिते ततोनाडिकासु तस्मिन्मृगास्येस्थितेसतिप्राक्क्षितिजास्थितसायनोलग्नभोगःस्यात् एवंरात्रौस्वाक्षितिजास्थितेसूर्यांशेमृगास्यंचिह्नयित्वाततोरात्रिगतघटीषुमृगास्येप्रारोपितेप्राक्क्षितिजगतःसायनेलग्नभागोभवति ॥ अथद्यूनभावसाधनेभावचतुष्टयसाधनं ॥ पूर्वास्तभूजोत्तरदक्षिणासुप्राक्सप्ततुर्यैर्वलग्नभागाः लग्नेभवेत्कंप्रचतुष्कमिष्टेयत्रस्थितासुर्वलिनोग्रदेंद्राः १२ व्याख्या ॥ इष्टेनात्कालिकेलग्नेपूर्वनक्षत्रभुजोत्तरदक्षिणासुसमकालंसंभवतः प्राक्सप्ततुर्यैर्वलग्नभागाः प्रथमसप्तचतुर्थदशमलग्नांशकैःप्रचतुष्कंभवेत् ॥ यत्रकेंद्रप्रचतुष्केस्थितास्ग्रहावलिनःस्युर्भवेयुरिति ॥ पुनर्भावचतुष्टयसाधनमाह ॥ अंकेंद्रोरापुजिलग्नभागैरव

यं ३८
अंकेश

मध्येगो नैधनधर्मभावौ ॥ हि तुर्यहोरास्पृशिसप्तमांशे खमध्यगे वेदशिवार्कसंख्यो १३
व्याख्या ॥ लग्नभागेतात्कालिकंलग्नं शकें ९।२२ होराघ्नजिनवमैकादशहोरावल्लिप्तव
लयाधभागस्थेसतिखमध्यगोयाम्यरेखोपरिगतोऽष्टमोनैधनधर्मभावोभवतः तथासप्तमांशेल
स्थितः सप्तमःलग्नांशैः जिनवमैकादशहोरावल्लयाअगलेसतिखमध्यगोयाम्यरेखोपरि
गतो हि तियचतुर्थहोरामातेस्वास्पर्शवत्खमध्यगवेवेएकादशदशमभावोभवतः अथै
अशेषभावचतुष्टयानयनमाह ॥ दस्रादिभावाररसराशियुक्ता निजान्निजात्सप्तमसप्तमाः स्यु
संयोज्यभावद्वितयंसमीपस्थितं तदर्धविहितंचसंधिः १४ व्याख्या ॥ अष्टमनवमैकाद
शदशभावान्दस्रादिभावाररसराशियुक्तान्निजाद्भावात्सप्तमाः स्फुर्नवेयुः ॥ यथाष्टनवमैकाद
शदशभावानांराशिषट्संयोजनाद्दशकृतयानाज्यशेषाहतीयतत्तीयपंचमषष्ठभावा
भवेयुः ॥ श्लोक ॥ एतेचमिश्रंचफलंग्रहेभ्यसमांशकेयछतिभावसंधोः क्षीणाधिकोवाक
स्थितः समंधरतीतफलंप्रदायी १५ व्याख्या ॥ भावसंधोः समांशकस्थायेग्रहः एतेमिश्रफ

व्याख्यात्

ददाति ॥ तथासएवग्रहेंद्रःसंधेरहर्नीशकःसन्नतीतभावस्यफलदाइसंधेरधिकोग्रह्य आगामीभावस्य
फलदायीभवति ॥ अथग्रहस्यसंधेः सकाशान्न्यूनाधिकस्यविशेषफलाधंफलानयनमाह ॥ न्यूनाधिकत्वे
विधिरेवकार्यः खेदांशसंध्यंतरजातशेषे हत्वानवैभोजनसंधिजांशांतरेणभक्तोपरिलम्पतेयत् १६
तस्माद्विधाभावफलंग्रहस्यक्षीणामानंपरिवर्धमानं ददंतदायछतिचयद्देशेयदाभवेत्कालनवत्तमाग्र
१७ ॥ अनयोर्व्याख्या ॥ अत्रोदाहरणं ॥ इष्टदिनेमध्याह्नेसमयंत्रेणमध्यान्हस्योन्नतांशाः प्राप्ताः तत्रमध्या
न्हरेखोपरिविरुक्ते तदनुचक्रंभ्राम्यमाणेतदुपरिमेषराशेर्दशांशः सायनोलग्नः अतोज्ञातमिष्टदिनेर
विर्मेषराशेर्भागेसायनेवर्तते अयनांशैर्विहीनान्निरयनोभवति संधेसकासाद्ग्रस्यन्यूनाधिकत्वेएष
विधिः कार्यः कोऽयं खेदसंध्यंतरयोः पातेऽक्षते यछेषंतन्नवैविंशत्याहत्वाभक्तयद्यंतरेणभक्तोयत्फलंल
भ्यते तद्ग्रहस्यक्षीणक्षीयमानवर्धमानभेदाद्भावफलंभवेत् इदंफलंग्रहेशत्तदायछति यदाकालवशेभ
वति ॥ अथयंत्रेषुर्भक्तांशरेणखोयगतमध्यस्थत्वंसज्ञानमाह ॥ अथांतरेखेदसमागतेज्ञाते हत्वाकुजेना
विश्वंगविनेहिः अंशाहिचेद्यद्यंतरजान्विभज्यभाद्भूर्विलग्नाद्भवरंजनीयाः १८

ततोंऽशकृतनाकृतनतोंशकेषुस्पृक्षामगास्ये निहितेनुघस्रं प्राच्येकुजेसर्वलवः स्फुटःस्याद्येषुवेदेष्वपि चेत्थमेव १९ व्याख्या॥ यंत्रस्वभमंडलेरसभागजातेषउंशभ्रमिते आर्यतरेवप्राचि कुजेधत्वामगास्ये स्थानहयोचिन्हयंकृत्वातदंतरभागान्यष्ठिर्विभज्यलब्धंशाः बहुणाः कार्याः॥ ततःप्राक्कृतान्मगास्येचि न्हात्स्पष्टान्येषुमगानयनेऽनुघस्रंनिवेशिते सतिप्राक्कुजेसौरेलवः स्फुटोभवति इथमन्येष्वपिवेदेषुचि तनीयं॥ अथाक्षभक्तोन्नतलग्नमध्यगतोन्नतांशास्थानमानार्यमाह॥ षडुन्नतांशेषुवेतथातरो रव्यंसमध्यास्पर्गेकितेहिः षड्विहिचिन्हस्थलवान्विभज्यलब्धेषुभागेषुकृतेषुषोढा २० पूर्वोक्तरी त्यांशधनेमगास्येप्रकल्पितोऽरविभागयोर्यपं स्थानंभवत्कल्पितभागकानांमेवंविधेयंनिशिकान्य भानां २१ व्याख्या॥ अस्तांशपत्रेषडुन्नतांशेषु प्राग्वदंतेसंस्थांशनिवेशरूपमगास्यंस्थानहयेपिचिह्नि तेसति तदंतेस्थानिशान्यष्ठिर्विभज्यलब्धांलब्धांशेषुभोगास्थापितेषुप्राग्वदुक्तरीत्यामगसूवेशेषस्था पितेगतोन्नतांशैर्व्यस्तयोगेपमुन्नतांशानांस्थानेभवतिएवमन्येषामपिग्रहाणामुन्नतांशाः समाने याः कार्याः॥ यथारव्यंशमुन्नतांशानामुक्तं तथानक्षत्रचक्रोन्नतांशानामुक्तं॥ अथ॥

तत्रयलग्नन[illegible]तीयहोरांतगतेर्कभागे यामेग्निमेप्राक्कुजगंविद्ध

६ नं गत्रोभवेदुन्नतवृत्तमध्येधिष्ण्यांशभागकाप्त २२ एवंषडंकांतिमहोरिकासुन्यस्तेर्कभा
गेग्निमशेषयामाः लग्नानिधिष्ण्योन्नतभागकाप्त्यविवेचनीयागणकैस्वबुध्या २३ अथरात्राव
स्फुजेर्कभागंपि निवेशरूपमकरसूवेचिह्नेकृत्वा अस्तपत्रस्यहोरावलयानांमध्येतनी
यहोरांशानेऽर्कभागे स्थापितेपुनर्यामगास्येचिन्हेतहयांतेकालवत्तेघटीपलात्मकंप्रा कालं
थमयामेभवति तथैवसर्वकालंप्राक्कुजेलग्नंभागार्थंस्यात् उन्नतदलपमध्येधिष्ण्यसंयोग स्य
तोन्नतभागाप्तिसुः॥ एवंयदनमकरहोरेभौव्यंशकमेणास्थापितेशेषयामत्रये
लग्नानिनक्षत्राणांमुन्नतभागकाप्तगणकैर्सुधियाविचार्याः॥ अथस्पष्टीकरणमाह॥
मध्यंदिनांशांस्तिपत्रस्यविधंतेमध्यरेखोपरिचिन्हनीयाः सम्यक्तदूर्ध्वस्थतभांशकोपं
समायनार्कस्यतदास्फुटःस्यात् २४ व्याख्या॥ वेमध्यात्संवंधिनउन्नतांशानयंत्रेण

ध्यामध्यान्तरेखोपरि तत्प्रोतोन्नतांशेषु चिन्हेऽङ्कितेभवक्रेभ्राम्यमाणेयोराशिभागस्तत्र नि विशति
तस्मिन्दिनेतदंशैः सायनार्कस्यस्फुटोभवति॥ अथधिष्ण्यशेषग्रहाणांस्पष्टीकरणमाह॥ रात्रेरवमध्य
स्थितभग्रहाणांपरोन्नतांशव्यधचिह्नभ्रांश॥ मध्यस्थरेखोपरिभांशकार्यस्तत्रस्थितास्तेनिखिलाः
स्फुटास्युः २५॥ व्याख्या॥ रात्रिसमयेऽाकाशमध्यस्थितनक्षत्रग्रहाणं परोनतांशान्यंत्रेण विधाऽ
न्नतवलयेन तत्रभशिशेषमध्यरेखोपरि चिह्नितेषुभचक्रेभ्रामितेऽनस्तंचोदयापिते नक्षत्रांशैः राश्यं न
शेषैश्चस्थापितास्तद्ग्रहास्याः स्फुटाभवंति॥ अत्रोदाहरणं॥ स्पष्टीकृतंचिचक्रेत्यंतेयं॥ अथग्रहकालांत
रेणेष्टकालेनक्षत्रेनतांशेभ्योभौमादिपंचस्पष्टीकरणं॥ रात्रावभीष्टग्रहस्तस्योन्नतांशान्नि
ज्ञभागसंस्थे॥ भास्थेग्रहास्तेन्नतभागभांशः स्फुटोभवेत्तस्यतदारवगस्य॥ २६ व्याख्या॥ रात्र्यांइष्ट
ग्रहस्यनक्षत्रस्यचोन्नतांशान्ज्ञात्वाभमुखेनिजेतरदंशेषुस्थापितेषुसंतत्तलब्धेषु एवंपरकालस्थ
नेषुग्रहोन्नतांशेषु योराशिभागउपविशति तत्रग्रहःसायनस्फुटोभवति॥ अत्रोदाहरणं॥ संवत्
१४५४ प्रथमज्येष्ठशु १५ सोमेमाथुरैर्नगरेपटी ६ पल १० चित्रानक्षत्र अपरोनतांशानां ५५ तत्काल

अपरकालेभौमनतांशा ३० एवंचित्रानक्षत्रंचैत्रलग्नोन्नतांशानांउपरिमलेदृश्यन्नतांशेपरिमि
तेलग्ने॥ नतोन्नतंभौमसिंहराशेर्दशमांशः १० सायनोवर्तनतेनोऽयनदृश्यः ३।२५।० कर्कटेनभव
ति॥ एवंसर्वेग्रहाःसमानीयं॥ अथग्रहचक्रभ्रमानयनं॥ प्रसाध्यतेकालयुगेनतैर्वेत्स्वेष्टग्रहस्तद्गतिनद
नंतरंयत्॥ षड्भिर्हतेनघटीकालोद्धृतांदिक्संगुणांतस्यगतिकलाद्या २७ व्याख्या॥ मते अभिष्टकालेयुगे
सर्वग्रहगंतेचतुर्थग्रहगतेश्चपदिग्रहस्पष्टीयतेनद्यूनंतरंयत्तिथ्यादिभिर्हतंघटीलवेनोद्धृतंदांशा
गुणंकुर्यात्॥ एवंतस्यग्रहस्यकलाद्यागतिस्यात्॥ अत्रोदाहरणं॥ संवत्१४३५ प्रथमज्येष्ठशु १५
गुरोप्राच्योन्नतांशाःवे ४२ दिनघटी०पल२६ समयेस्फुटोर्कःसायन २।०।३।५५ अपरोनतांशावे ४२ दि
नशेषघटी०।२६ स्फुटोर्कसायन २।०।४५।९ इष्टकालार्कयोरंतरं ०।०२४।१८ रसैः संगुण्यैजातं ८५।४८
इदंदिनमानस्य ३३।४५ अर्धेन १६।५२ भक्तंतत्फलंकलादिपल५।५० दशगुणंकुर्यात् एवंजातरवेः स्फु
टेगतिकला५८ विकला २० एवंसर्वग्रहाणानयनं॥ अथग्रहस्पष्टैपरमचरानयनं॥ निरस्तभ्रान्तिरुत्पन्नाद्य

भुजांतमध्यस्थागतंचरार्धं भुजंएवेष्टयंत्रजकालवत्तेनस्फुटवाः षड्हताप्तनाड्यः २७ यथायथासाक्ष
कुजेनिरक्षात्पुरोवत्तेनत्रचरार्धवद्धि एवंकुजेयाम्यदिशो तांप्रागादिनक्षत्रपरेचरार्धं २८ चरैःपूर्वेषं तगंस्यान्
चरक्षात्रनाड्यैवैकदिनप्रमाणं ॥ निरक्षपितावत्रमितैर्भयातैस्तेष्यराजदिवसैर्निजक्षयाम्य २९ व्याख्या
सुगमा ॥ अथदिनरात्रिमानानयनं ॥ सूर्यांशकेभा वृत्तितिजेपरेचमुक्ताततोभार्कमुखेविकेहि ॥
आद्यंतचिह्नांतर्गतंदिनंस्यात् शेषात्तमिश्रात्घटिकासप्ता ३० व्याख्या ॥ सूर्यांशकेभा वृत्तितिजेःपरास्ति
तिजेचमुक्तामृगमुखेस्थानेसूर्यंप्रापितेनक्षिरुद्धयेचविदितेसर्वापरचिह्नांतर्गतकालवत्तेदिनगतप्रमा
णंघटिकापलात्मकंभवति तयेवोधस्थितंशेषंतत्रिमानघटिकादिकंस्यात् ॥ अथायनांशानयनं ॥
यंत्रेंद्रमध्योन्नतभागकेभ्योदेशेनिजेयोस्तिपरिस्फुटोर्कः सिद्धांतपुक्तापिचसाधितोंऽहीतहीनयोगा क्रांतदंतराणा
त्रयनांशकाःस्युः २९ व्याख्या ॥ इष्टदिनेयंत्रेणमध्याह्नोन्नतांशेभ्योऽर्कस्फुटीकृतसिद्धांतपुक्तापिस्फु
टीकृतेउभयोपिअंतरभागाघंतदेवतत्रदेशेअयनांशकाभवंति ॥ अथग्रहस्फुटानयनं ॥ शीघ्रस्पर्शं
दस्यचरवेश्चरस्यलवोन्नतांशांतरमेकगत्योःगत्यंतरेणपहरेत्तयोश्चविभिन्नगत्योर्गतियोगकेन २२

लब्ध
अर्कफलंवासरनाडिकाद्यं मंदाफलंस्यादधिकोर्कस्य ॥ शीघ्रस्पष्टीनांशजषष्ठभागम्यंतुतिक्षणाःस्वाप्
नयोःसएव २३ शीघ्रग्रहस्यलवोन्नतांशान्दृष्ट्वांतरंविधापएकगत्योवक्रावक्रयोर्गत्यंतरेणांतरंवि मध्यग्रहस
भजेत् विभिन्नगत्योश्चगतियोगेनहरेत् ॥ इष्टलब्धंदिनार्धंभवति ॥ इदमेवमंदग्रहाच्छीघ्रग्रहेधिकौ कृत
शेसतिंगम्यंवेदितव्यं अनयोर्मंदशीघ्रयोर्युतिकालःसएव ॥ अत्रोदाहरणं ॥ संवत् १४३४ चैत्रशुक्ल गतंवेदितव्यंशीघ्र
६ २५ भौमेसायनस्फुटोगुरु ७।२०।५४ भुक्ति २१।० शुक्र ७।१७।० भुक्ति ६५।० एतस्मिन्दिनशेषे महतीनांहरेत्तते
घटी २।२० समयेशुक्रशीघ्रग्रहस्योन्नतांशाःप्राच्याः २५ एतस्मिन्काले मंदोजीवत्वड्भुजांशाः
प्राच्याः २२ उभयोरंतरंसवर्णं ३० हरयोमार्गित्वाद्युक्तंपंतरेण ५४ भागेलब्धोदिनार्धकालः ३।२० तस्मात्
अत्रमंदशीघ्रस्पष्टीनांशकत्वादेष्यःकालः एतावताग्रोयदिवसेशुक्रवासरेदिनगताघटी २० अनयात्
पलं समयेशुक्रगतिः ॥ अथवर्तमानवर्षस्यआगामीवर्षेलग्नमानयेत् ॥ इष्टेकुजेभीप्सितवर्षल
ग्नं निवेश्यमार्गांशनमंकयित्वा ततोंशकैरंक ९३ मितिधृतेस्मिन्भाव्यलग्नंस्फुटंमेंद्रभुजे ३३ व्या
ख्या ॥ इष्टेकुजेअभिप्सितलग्नं निवेश्यमृगमुखं चिन्हयित्वा अन्यंकप्रतितेत्रिनव तिमिते शके ९३
अस्मिन्मकाननगतेसतिभाविवर्षलग्नंमेंद्रभुजेस्फुटं भवति ॥ अत्रोदाहरणं संवत् १४३४ सायन

मेषसंक्रांतिदिने सायनोर्कः २१।२९।४७।१० एवंघटीपलानि २७।३० संक्रमकालः॥ तदातत्सायनं
यं ४० लग्नं लग्नेनवर्षमुच्यते ५।२१।२० अस्मात्तदग्रिमवर्षसंवत् १४२५ सायनंलग्नमानीयते॥ लग्नं मे ५।२१ भा
कु कुजेनिहिते मकरानने १० कर्कटे कीटलग्ने चिन्हे कृते तदाग्नेयवह्निनंदमिते षष्टेषु गुणितेषु १९
भ्रमितानामुपरि मकरमुखे समानीयते भृकुजेभीष्टवर्षस्य सायनंधनुर्लग्नमुपरिष्टं ८।२०।५५।२२
तदागामी वर्षलग्नंज्ञेयं॥ एवंसर्वाण्यपि समानेतव्यानि॥ अथदेशांतरसंस्कारेणस्फुटलग्नानय
नं॥ तन्मध्यरेखावत्स्थानंधनस्यापूर्वापरदिग्भागे तत्रस्थितेप्राक्क्षितिजेविभागे कुंभीतच्चि
न्हं मकरानना ग्रे २७ पश्चात्पुरश्चास्यस्थानेधनेचतदूर्ध्वमानेनधृतेमृगास्ये॥ प्राग्भूजभागेषु
पुरे विलग्नंतदाहिदेशांतरसंस्कृतंस्यात् २५ युग्मंवाच्या॥ सिध्यौत्कविधिनायत्र्या॥ दीनां
देशांतरंपलात्मकंमुक्तं तंलंकातोमेरुपर्यंतं॥ मध्यरेखातोभीष्टस्थानस्यप्राक्परवसेनस्फुटधन
नेभवति अत्रयद्देशांतरंपलात्मकं भागतंतल्लग्नस्यापितदैवज्ञेयं॥ ततःप्राक्कुजेधू
भागे लग्नेशेस्थितेसति मकरमुखंचिन्हंनीयं॥ ततोयदि शैं देशांतरमृणंभागतंभवति
तदारविदेशांतरमानेनपश्चाच्चिन्हंकार्यं॥ धनंचेत्पुरतश्चिन्हं कार्यं॥ एवमुभयोर्मध्ये स्फु

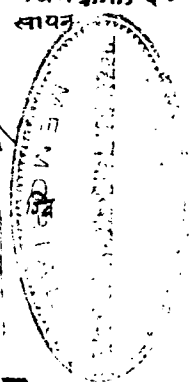

कत्रमृगाननेधृतेसति प्राक्कुजेदेशांतरसंस्कृतेभिषुपुरस्यविलग्नंभवति॥ अथनक्षत्राणांसोम्य
पम्यक्रांतिज्ञानंमध्यरेखोपरिनक्षत्रचक्रंकृत्वा मेषांतरगंयदिस्यात् सोम्यानदाक्रांतिरिदंच
मेषमृगांतरसंयदिदक्षिणंस्यात् ३६ व्याख्या॥ यत्रस्थमध्यरेखोपरिभचक्रं नक्षत्रचंचुपत्वावि
लोकनीयं॥ यदितत्कर्कमेषांतरस्थंस्यात्तदानक्षत्रंसोम्यक्रांतिः स्यादिति॥ अथयंत्रस्थितानांक्षांशेभ्यःइष्टक्षांशानांयंत्रस्थिता
क्षांशगणगदभीष्टक्षांशैर्विलग्नस्यविधिंब्रवीमि॥ लग्नंचतत्रोन्नतभागकेभ्यःभाग्वततःक्रा
तिंपरापमेनांप्रमितोलवादिमृगाननाकपरतःप्रदेयंसोम्यापनेयंत्रभवाद्भागात् ३८ न्यूना
धिकेभीष्टफलांशकेनरिक्षलग्नंप्राक्कुर्गंविलग्नं॥ याम्येपमेव्यत्ययतः समस्तमिदंविचार्यं
मृगगंकोन्नमेन ३९॥ त्रिभिर्विशेषकं॥ व्याख्या॥ यंत्रस्थितक्षांशगणंधृष्टक्षांशैर्लग्नमाधा
तिंत्यावदीमेतत्रलग्नंभाग्वद्गुत्रतांशेभ्यः समानीयमृगाननेचिन्हंकृत्वास्थाप्यं॥ ततोलग्नात्
सोम्ययाम्यक्रांत्यानयनं॥ इयंक्रांतिरक्षांशयोरंतरेषुगुणाकोर्ध्यः॥ यत्रस्थितक्षांशनतयोर्नो

ष्टांशानामंतरेणैवान्यात् ततःपरापमेनपरमक्रांत्याभाज्याच॥ततःप्राप्तमंशादिफलंमगननात्
प्राक्परतश्चदेयंकार्यः यत्रप्रागानीतलग्नंभवति॥तच्चिन्हात्प्रतीत्यतश्चदेयमित्यर्थः सौम्यापमे
सौम्यक्रांतौयंत्रात्तान्यूनाधिकेऽपीष्टांशैर्मगननामकएषतश्चचिन्हंकार्यं॥एवंक्रमेसतिप्राक्तनेय
ल्लग्नमुपविशति तदिष्टलग्नंलग्नंभवतीतिगणेनैमनन्योतिर्वित्तमेनविचार्यं॥ ७।१ लं।१ यंत्र का
स्थितांशा२८।३०इष्टांशा२४।० अत्रमूर्ध्यान्नतांशाः प्राच्या६६एवभ्योलंसाधंचयोर्दोस्
थैसति १।०।० कर्कीलग्नं३।२१प्राक्तनेनिह्नं मकरमुखेचिन्हं कार्यं॥अस्माक्रांतिस्तरा०।२५।५८
अंशात्मका२०।५५।५४ एषायंत्रात्तइष्टांशयोर्वियोगेन ५।३०इतजाता९२।२२परमापक्रमे
ण २३।३५ भक्तालब्धंअंशादिकंफलं३।४८यंत्रप्राग्लग्नानयनसमयेमकरानयनंमिथुनमास्तिसमा ७५
च्चिन्हादिदंफलंयंत्रस्थितात्तात् २९।३०इष्टोनेभूने २४।०प्राक्परंचिन्हेमकरमुखेधतेप्राक्तु
ल्यकर्कीलग्नं साधनं ३।१९।० एवंमन्यत्रापिसमानेयं॥अथसदोदितनक्षत्रेभ्योभीष्टदेशान्तांश
ज्ञानयनं॥सदोदितर्क्षंनलग्नेर्ध्वगंसद्विधाछित्वाशोधंतदुन्नतांशान् स्वस्वापसंयोजनैःपलांश

भोद्भवंक्रमेणैवपुरेभवंति ४०इष्टपुरेतांशभवंति कथमीत्यासदोदितर्क्षंनलयोर्गंउर्ध्वगं
चपदाभवति कीर्यः यदाध्रुवमंडलंभ्रमाणमधःसमायातिनदातत्सदोदितंनक्षत्रंपरमो
न्नतांशज्ञानार्थंमुद्दिश्यापनक्षत्रंध्रुवमंडलंभ्रममाणंयदाऊर्ध्वंगछतितदापुनरपिपरमोन्न
तांशज्ञानार्थंमुद्दिश्यसदोदितर्क्षं विधायस्थानद्वयात्तान्नतांशानेकीकृत्यार्द्धीकरणेइष्ट
देशेऽन्नतांशाभवंति॥विशेषश्चायं॥अक्षांशज्ञानंध्रुवादुत्कस्थानंकेंद्रभूतमितिस्मृत्वे
नदुर्लक्ष्यं॥अतस्तत्स्थानज्ञानार्थं सदोदितर्क्षैकीकरणयावद्दृग्वेधनाच्चकेंद्रभिधमत्त
स्थानंज्ञातंभवतितात्पर्यार्थः॥उदाहरणं॥इष्टस्थानेध्रुवमंडलेऽर्ध्वगेयंत्रेणसदोदितर्क्षंवेधना
द्दृग्गतोन्नतांशः३१ तत्रैवतस्मिन्नेवाधोगतेपुनरपिसदोदितर्क्षंवेधनाद्गतोन्नतांशः२५।३०
योर्योगे५६ अर्द्धीकरणे २८ अतोज्ञानंयोगनीचरे अक्षांशाविद्यंते २८ एवंसर्वत्रज्ञेयं॥अथद
क्षमीसंस्कृतनतज्ञानयनं॥मध्याद्दूरेखोपरिभास्करभोगनतज्ञेयोन्नतिभंडलस्य॥ ७ संस्कृतं

तत्रर्क्षराशिभागेस्फुटंभवत्सायनकंतदर्क्षं ४१ भुजज्यत्क्रोत्क्रमज्यास्पदेशेधृतंभवेद्यःखलुराशि
भागः॥तदर्क्षसंबंधवशेनतस्यस्यातांक्रमेणभुज्यस्फुटज्ये ४२ ज्ञानयोर्व्याख्या॥यंत्रमध्या
न्ह्रेखायांभास्यभागेनक्षत्रमुखेप्रदेशेधृतेसतिभमंडलस्य राशिमंडलस्य योंशोस्तिनत्ररा
शिभागेतदर्क्षंनक्षत्रंसुसंस्कृतंसायनदृक्कर्मजंभवति॥तथैवतस्मिन्नक्षत्रवक्रेरवीपरस्रजे
रेखोपरिधृतेसति॥उभयत्रापियोराशिभागोलगतितदर्क्षसंबंधवशेनभस्यनक्षत्रोदयास्तल
ग्नेक्रमेणस्यातांभवतः॥अथयंत्रेणतिथिनक्षत्रयोगानयनं॥कुजेनिरक्षेरविंदुभुक्तेश्वकी चंद्रभागन्यासान्तरा
भक्तेतियथोदितलब्धा ५३ युमध्यरेखांकशशांकचिह्नांतरेत्रिनिघ्नेखचनुर्विभक्ते॥यदा स्यात्तपस्यचिह्नेकृ
प्यतेतद्भगणेमगाद्यात्फलंगतस्यात्किलकालवत्ते ५४ व्यंशपीयूषभानुर्कयोगेरामाहतेरवाधि नेचंद्रे
भिरुद्धृतेच॥आप्तंहृतंस्यात्किलयोगचंद्रेशेषंभचक्राप्यधिकेतुतं ५५ गतंविषुद्घंनिजभाग
हारा देष्यद्भवेत्तन्निहतंचषष्ट्या॥चंद्रर्कभुक्त्यंतरभक्तमेवंलब्धोदिनाद्यंसकलंतिथेस्युः ५६
एषाप्तघातीतेषु भजेत्खपट्टिहतेत्रिनिघ्नेंदुविभुक्तिभक्तौ॥दिनादिकंस्यात्किलयोगजेचषष्ट्याहतेस

र्यशशांकभक्ते ५७ योगेनरामाहतेनभक्ते लब्धंदिनाद्यंफलमेवमेवं॥नहेभवेद्दोर्धृतिकेर्धरंत्रेभ
वेद्वसिंधुघ्नेणसुसंस्कृतंतत् ५८ रुद्रांव्याख्या॥निरक्षेखजेभागपरेरेखायां स्पष्टरवौ चंद्रांशंचका
लवत्तेनिवेश्यस्थानद्वयेमृगास्येचिह्नंकार्यं गणनातुयुमध्यरेखायाःपरतः यद्दृक्क्षगदिक्क्ष
मेणकार्याः॥चंद्रेक्षणानसतिकोर्थः॥सूर्यर्क्षेनिरक्षेभूजोपरिधृतेसतिमकरानन्यंयत्रलगतितदंक
प्रमिताःसूर्यर्क्षांकाभ्यंते॥एवंचंद्रांशेनिरक्षभुजस्थेयत्रमृगास्यंस्यात्तेचंद्रांशेभ्योरवंशकापातं शाघ्रचंद्रा
ते॥षष्टिनपतंतितदा ३६० योज्यपात्यंते॥द्वादशभिर्भाज्यंतेयद्लब्धंतन्मेषादिगततिथयो
भवंति॥अथनक्षत्रानयनं॥युमध्यरेखांकशशांकचिह्नांतरेकार्यः॥कलवत्तेमध्यान्ह्रेखातोयं
त्रमृगाननाच्चंद्रार्कलग्नाःसतिनेष्येनेष्येषुचत्वारिंशद्भताभक्तेषु यल्लब्धमाप्यतेतदेवाश्वि
न्यादिगतनक्षत्राणिभवंति॥यदियोगेक्षनेसतिभचक्राप्यधिकंभवतियत्साधिकशतत्रयंनायते चिक्र
तएभचक्रमवपत्रेष्यंत्साधिकात्रिंशतिपात्यर्थः॥अथतिथ्यादीनांघटिनयमाह॥गतंविषुद्घं
गतभागहारात् कार्यः॥तिथिनक्षत्रयोगानयनसमयेतिथ्यादिलब्धेषुयत्रेयंतत्क्रमेणतेषांगत

अथयोगानयनंकालवत्तेमकरानन्यात्तत्पर्यंचंद्रार्कयोगेसाधितेचिह्नेचलाग्रेषुहतेभक्तेपत्रेष्वंतदेवयोगदृदेविषुद्घादेयोगतयोगाभवंति

मधिकीयते ॥ तन्निजभागहारार्द्धशेषमेष्यमाणमिति ॥ तिथ्यादीनांक्रमाद्गतगम्यंभवति ॥
यं. ४२ तत्रगतगम्यंवाषष्ट्याहृतंरविचंद्रभुक्त्यंतरेणभज्यते एतल्लब्धंतिथेर्दिनाद्यं दिनघटीपलात्म
कं तत्सर्वमपिभवति ॥ इतितिथिः ॥ अथनक्षत्रं ॥ एष्यतिगम्ये अतीतेगतेभजेन्नक्षत्रेषष्ट्याहृतः षष्ट्या
गुणितेताडितेयाचंद्रभुक्त्याभक्तेसतिलब्धंनक्षत्रस्यदिनादिकंभवति ॥ अथयोगानयनं ॥ यो
गते गजेच ॥ योगस्यैष्यगम्येषष्ट्याहृतेसूर्यशशांकगतियोगेनरामापहृतेलब्धंदिनाद्यंयोगस्यभवति
एतद्दिनाद्यंफलंमौदयिकेऽहन्येवचेद्यंत्रार्धरात्रिकेतुऽहन्यभिन्नेऽहेसंजातंकार्यंगतंविशोध्यशेषं
न्नाद्यमभिन्नेऽहनियोजयेदित्यादिनासंजातंकार्यमित्यर्थः ॥ अथतिथ्यानयनेउदाहरणं ॥ संवत्
१७२२वर्षेचैत्रवदि३० अमावस्यायामेयंत्रे स्फुटेरविचंद्रौसाधितौ ॥ तत्रनिरयनोर्कः २७।४।४२ अर्धतत्रिसमयेल-

गणनेनार्धगतत्रि
समयेसाधितोनहि
नेनहेलायांयंत्रेण
वेधंकृतमनाशास्य
त्वात् यदनुवेधेन
दिनेमध्येनतांशदृक्
प्रकारेणरविज्ञानं
कृत्वानतोरात्रिसम

भुक्ति५९।२९ चंद्र २७।२०।२६ भुक्ति ८३१।६ रव्यंशकेनिरक्षभूभोपरिधसंनिमकारननंकालवृत्तेवातः मध्ये
षष्ट्याचतुष्पंचत्वारिंशदधिकशतत्रयांशेषु ३४४।४५ नग्नेयेवैरव्यंशाः ३४४।४२ चंद्रशेष्य ३५०।३६ पतिता
नमंतरं ५।४३ एवंहृद्दशमिर्भक्तं लब्धंतिथिस्थाने शून्यं एवंगता अमावास्या तिथिः शेषदिनादिकं
येऽष्टघटयात्रेऽहोरात्रप्रकारेणचंद्रात्त्वारिंशद्घटीभिरिदंवासाधितंसूर्यचालयित्वा वेधेनसाधितरविभ्यांनिरयनाभ्यांमुक्त
प्रकारेणतिथिनक्षत्रयोगानांसिद्धिकर्तव्या अत्रोदाहरणेनुगणितेनैवसाधितरविभ्यांतिथ्यादिकमानीयते

कार्यधनत्रात्र४४।५८

फलं६८।४० एतैर्गतनैवशतद्विनमिश्रात् ४४।५८ विशोध्यजातंचैत्रवद्य अमावास्यातिथिः ३० दि
अमाणघटि २८ पल २८ एवंसर्वत्रानेतव्यं अनहे ॥ अथनक्षत्रानयनेउदाहरणं ॥ तिथ्यानयने
पूर्वंयेचंद्रांश ३५०।२६ आनीताः संतिते त्रिगुणीताजाताः १०५१।५८ एतेचत्वारिंशता ४० विभक्ता
लब्धमेकविंशत्यादीनिगतनक्षत्राणि २६ शेषमस्येवगतं २१।८ एतावत्सर्वं ६०८ एतत्त्रिगुणितं ६
भक्ता २४।९ ३ विभज्यलब्धंदिनादिकंफलं ०।२१।२६।२९ नक्तं ॥ वशगतद्विनमिश्रात् ४४।५८ विशो
धयजातंचैत्रअमावास्यायां ३० उत्तराभाद्रपदानक्षत्रंघटी २८ पले २९ प्रमाणंप्राप्तं ॥ एवंसर्वत्र ॥ अथ
योगानयनेउदाहरणं ॥ पूर्वानीताः रव्यंशाः ३४४।४३ चंद्रांश ३५०।२६ उभयोर्योगो ६९५।९ अत्रच
क्रोधिकत्वात् चक्रांश अपास्यशेषांशः ३३५।९ त्रिगुणिता १००५।२७ चत्वारिंशता विभक्ताः प्राप्त
विष्कंभाद्यागतयोगाः २५ अस्येवगतं ५।२७ एतत्सवर्णनेजातं ३२ एतत्त्रिगुणितं ९६ भक्तियो
गेन २६।७ भज्यतेलब्धंदिनादिकंफलं ०।७।२० एतद्गतदिनवस्यात् तद्दिनमिश्रात् ७४।५८ मध्याद्
पास्यजातंचैत्रशुक्लअमावास्यायांवज्रनामयोगोघटी ३०।२८ वर्तते एवंसर्वत्र अथतद्दिनेसूर्यशुक्रांनात्

चैत्री॰ प्रमावस्या घटिका १७ पले ३५ उत्तरभाद्रपदा घटिका १७ पल ३५ उत्तरभाद्रपदा घटिका २७ प
ले ३५ व्रुलायोग घटिका ३५ पले ४७ प्रमाणेऽवनतेनेतिथ्यंतरपलानि ५३ नक्षत्रांतरं पलानि ५३ योगांतर
पल ५८ प्रमाणे मासिसंज्ञांतरत्वान्नदेयः॥ एवंसर्वत्रज्ञेयं॥ अथद्वादशांगुलशंकुतः॥ सप्तांगुलशंकोः
छायानयनं॥ शंकुप्रभाघ्नीद्दतारविभिर्विभक्ता प्राप्तंतदत्रशकलंफलमंगुलाद्यं॥ स्थित्यंचतद्र
वतिसप्तनिर्गुणंतेतत्यशंकोः छायाफलं स्फुटतरं गणकैर्निबद्धं ४९ व्याख्या॥ द्वादशांगुलशं
कोर्यैछायाफलज्ञातःप्राप्तासप्तनिर्गुणतेद्वादशभिर्भज्यतेचततः प्राप्तंमंगलादिकंफलंसप्तांगुलशं
कोःछायाभवतिउदाहरणं॥ द्वादशांगुलछाया २४।१० सप्तगुणा १९९।१० द्वादशभक्तालब्धं अं
गुलाद्यासप्तांगुलशंकोछाया ५५।३६ एवंसर्वत्रापिज्ञेयं॥ अथसप्तांगुलशंकोद्वादशांगुलशंकुछाया
नयनमाह॥ सप्तांगुलस्यप्रणिहत्यशंकोःछायापतंगेविभजेच्चशैलैः लब्धंफलंस्वर्णमितस्यशंकोः
छायांगुलाद्यार्गणकैःप्रदिष्टं॥५० व्याख्या॥ सप्तांगुलशंकोर्यैछायाफलज्ञातःप्राप्तासाद्वादशभिः

॰ भक्ते ९० विशोध्यपातंयित्वातत्रछायांफलज्ञात्वाएकछायायांग्रहीत्वान्यायेनजं शंकुभवंवर्गंविभजेत्तएव

प्रणिहत्यसप्तभिर्विभज्यततोलब्धंद्वादशांगुलशंकोःछाया भवति॥ उदाहरणं॥ सप्तांगुल
शंकुछाया ५५।३६ द्वादशगुणा ९९।१० सप्तभक्तंलब्धं द्वादशांगुलशंकुछायाजायते॰ अंगुला
द्या ११४।१० अत्राप्यानयनेएवमेव॥ अथेष्टोन्नतोंशेभ्योद्वादशांगुलसप्तांगुलछायानयनं॥ इष्टोन्नतो
ग्रन्नवतेर्विशोध्यतद्भांशकोष्टहृतयागृहीत्वा॥ निजं॰ निजंशंकुभवंचवर्गंतयाभजेदंगुलजाग्रभेयं
५१ व्याख्या॥ इष्टोन्नतांशग्न्नं शंकुह्रस्यवंगुलाद्या छायाभवति॥ अत्रोदाहरणं॥ यथा॥ इष्टोन्न
तांशाः १२ एतेषांद्वादशांगुलशंकोः कियतीछायाभवतिउन्नतांशा १२ नवतेश्चुता ७८ एतेषांछाया
पुस्तगलिखितजातः प्राप्तांगुलाद्या १२।२९ अनयासप्तांगुलशंकुवर्गं ४९ विभजेत् ततोलब्धंद्वादशोन
तांशानांसप्तांगुलशंकोछायांगुलाद्याः १२।३५ एवमत्रापिसामान्यं॥ अथयंत्रेणप्रकारेदेवा
कथनेरणसंभवेत्तारिदूरस्थेनाऽज्ञातोन्नतानयनमाह॥ लंबाधिकानामनुविध्यचायं यंत्रेणन
क्षत्रेवऽज्ञतायाः॥ इष्टेस्वपादाग्रभुवंप्रजाग्र मप्यंकयित्वाचतऽन्नतांशग्न् ५२ ज्ञात्वाचकोण

॰ अनयाद्वादशांगुलशंकुवर्ग १४४ विभजेत्ततोलब्धाद्वादशोनतांशानांद्वादशांगुलशंकुछायांगुलाद्या ५५।३६ अथद्वादशोनतांशा १२ एतेषां
सप्तांगुलशंकोछायांगुलाद्याः १२।५१ भवंतिऽन्नतांशा १२ भवेन्नवतेश्चुता ७८ एतेषांछायापुस्तगलेखितजातः प्राप्तांगुलाद्या ११ अनयासप्तांगुलशंकुवर्ग ४९ विभजेत्

पृ. ४५

द्धितयाच्छंकोः छायाग्रहीत्वान्यतस्त्यचेकं ॥ क्षिपन्विकर्षन्सुधियात्रयोभुजाग्रभागेनतदे
वविद्धा ५३ ॥ समंकयेद्भूमिमयापिचिन्हंयोंतरसप्तसमादृतंच तत्स्यादृतंवा निजमानयुक्तंक
त्वावदेशेहितनुंगतांज्ञः ५४ व्याख्या ॥ स्तंभादिकानां मध्यंयंत्रेणविधातुंगतायांज्ञात्यै ज्ञानाय

स्वपादाग्रभुजाचिन्हयित्वा तदुन्नतांशान् स्तंभादीनांमुनतांशान् विज्ञायतावतामुन्नतभागा
नांशंकुद्वयस्य मध्यादन्यतरस्यचैकस्यछायाफलज्यांकोष्ठकेभ्यो ॥ ग्रहीत्वा तत्रस्वबुध्यारवं
क्षिपन् अथवाततो विकर्षन् तेतानुन्नतांशान् ज्ञात्वाभूपस्तदुपरिभुजाग्रमारोप्यभूमिस्था
पूर्वचिन्हादयग्रतः एवंतत्रक्रमाणात्तदेवस्तंभादीनांमध्यंभुजाछिद्रेणविधास्वपादाग्रभूमिमं
कयेचिन्हयस्यांतरं हस्तविनत्यंगुलाद्यंपरिमाणंकत्रस्थापयेत् ॥ यदिसप्तांगुलस्यछायाग्र
हीताभवेत्तदांतरंसप्तभिर्हृत्यते यद्यत्सप्तनछादशभिः एवंकृतेसतिनिजवपुर्मानंतत्रसंयोज्य
ज्ञः पंडितईहितस्थानस्यतुंगतांचदेव अत्रोदाहरणं ॥ तोरणादेःशिरसिनक्षत्रंवहेहेलब्धाउन्न
तांशाः ६९ तदादेयज्ञेनतत्स्वपादाग्रेचिन्हेफलज्याकोष्ठकेषट्षष्टभागानांद्वादशांगुल

तदुपरिस्थतान् छा
यायोपरिस्था

धरणस्य

पृ

शंकोः छायालब्धं ५१ ५२ अत्रैकस्मिंस्त्वबुध्याहितेज्ञाताछायाः ५२ अत्रैवंपत्रफलज्याकोष्ठकै
र्द्वयोश्छायाभवतिमकोष्ठकोज्ञेयः तदुपर्युन्नतांशावर्तते ततोत्रयत्रांगुलनामुपरिप्राप्ताउन्नतभागाः
६२ एवंन्नतांशेषुभुजाग्रमारोप्यपूर्वस्थानादृजुतःपश्चाच्छाययाक्रमतेतयाश्रयोपुच्छस्थानस्यशिरोनक्ष
त्रंविद्ध्यतेऽनस्वपादाग्रेचिह्नेतेपूर्वापरचिन्हयोरंतरंप्राप्तांगजं ६ तस्मिन्द्वादशभिर्हृते स्ववपुर्मानं
हस्तत्रयुक्तेज्ञाता ७५ एतेहिहितस्थानेउच्यमानभागतं एवंसर्वत्रकरणीयं ॥ अथयंत्रेभौमादिपं
चग्रहस्योदयमाह ॥ शोरंलवंशार्द्धंक्षितिजेनिधायचिन्हंभुजाग्रादथकालवेत्ते ॥ कुर्याद्भिष
ग्यत्रगस्यकालांशकेषुवामंमकाननंच ॥ ५५ ॥ कृत्वांकयोः पूर्वकुजेनवेधं तल्लग्नमस्तोदयगं
ग्रहस्य यद्देशेचक्रेविभज्यद्रवेर्यांतरंखगेर्ग्रहस्यफलंविलोक्योक्तं ५७ मार्गस्थितेतत्रगमस्तिखे
टे शुक्रांतरेणाग्रमिहंचकुर्यात् ॥ लग्नोदिनादिस्वफलंग्रहस्य कालः सचस्याद्दृढपाडतोविधा
नं ५८ एषांव्याख्या ॥ शोरंलवंस्वर्यांशार्द्धंक्षितिजेउदये रेखायांनिधायकालवेत्ते यत्रग्र
हस्योदयंलग्नंभवति तत्रचिन्हंकुर्यात् तदुद्भूतंतस्माच्चिन्हादधोग्रहस्यकालांशकेषुवामं अग्रदक्षिणं

चिह्नं कृत्वा मकरानने स्थापयेत् एवं ऋते सति शुक्रे यत्रभं लगति तल्लग्नं तस्य ग्रहस्य कालांशा एव
गंसाधनं भवति तत्र कालांशज्ञानमिदं शुक्रे [illegible] शुक्रजः कालांशकुनरोक्तरभवति शु ९ द
११ बु १२ रा २५ भौ २७ एतेषु उक्तगतांशान् [illegible] अंगतगम्यदिनघटीपलानयनं ॥ ततोलग्नग्रहयो
रैक्यक्षस्थिते ग्रहेरविवरभुज्यते ॥ ततोलब्धौ भीष्टग्रहस्योदये गएयमाने दिनादिकालस्यात् ॥ लग्नं गतं
कालस्या धिकैष्यकालः स्यात् इतिभावार्थ इदमग्रेवक्ष्यते ॥ अत्रोदाहरणं ॥ संवत् १७३४ आश्विन
शु ८ १५ गुरुदिने अर्धरात्रसमये साधनोरविशुक्रो साधितौ रवि ६।२।२९।१० भुक्ति ५९।२८।३२ भुक्तिर्ध
ऋता २४।५२ रव्यूनाक्षिति नापरिधते मकरानने चतुःसप्तत्यधिकशतेषु १७५ लग्नं तत्रचिह्नं ऋजेषु
ऋस्योदयवसात् मानमहत्वं भीष्टकालांशलानयनं एवं चिन्तात्राकृष्टभागे गएयित्वा मकरा
ननं स्थाप्यं ॥ तत्रज्ञाता १५ भागाः एवं ऋते ग्रा शुक्रे कन्यालग्नं साधनं ५।२४।० उपविंशं एतच्छुक्रस्या
स्तंगूढयात्वेलग्नमुच्यते लग्नशुक्रयोरंतरंभागादिकं ५ षष्ठ्या ६० सवर्णितं ३०० वक्रेवसात् रविभु
क्तियोगेन ८५ भक्तं ततोलब्धं दिनादिकाल ३।३८।२० यदिलग्नाद्यूनो ग्रहस्तदागतकालः यदि

चलाधमानेए
तेएवकालांशा
स्तत्तत्स्वस्व
स्यग्रा छा
तरवक्रा
गतेर्वक्रत्वाच्च
a

लग्नाद्धिकस्तदेष्यः कालः गतं ३।३८।२० मिष्यात् ५।५९ शोध्यते ततोऽस्मिन्शुक्र ११ चंद्रेऽ
दयात् गतघटी १० पल ५८ समयेशुक्रोदयोज्ञातइति सिद्धं ॥ एवमन्यत्रापि ॥ अथयंत्रेणभौमादिपंचक
स्यात्तज्ञानं ॥ इष्टेदिनेपूर्वदिनगम्यचास्तकालेरहीनोभवोन्नतांशान् धिष्ठाननतेषु निवेश्यविधाशु उ
त्तरेभीष्टंगम्यलग्नं ५९ ततोंकयित्वा मकरास्यमंशोभागंविधायापरभुजदेशेपुनर्मगाग्रे नविधा
य चिह्नं द्वयस्यांतरजानीभागान् ६० कालांशकैरिष्टगतस्यहीनात्कृत्वानयेषं विभजेत्तुगवाव वे
वेगाभ्येदधिकस्तदेष्यः कालोभवेद्रीनतरेगते स्मिन् ६१ अनयोर्व्यत्यया ॥ इष्टदिने इष्टग्रहस्यास्तलं
ग्नं विघात्तनीनीयात् ततोमकरा ननमंकयित्वाशेसूर्यस्यभागमंशं अपरे शुक्रे निवेश्यपुनःमगानने
चिह्नं द्वयस्य एवांपरचिन्हयोरंतरोद्भवान्भागानशनिष्टग्रहस्यकालांशकेदीनात्वाअथशेषंपूर्ववद्वि
भजेत् खेभ्येदधिकोग्रहोभवतितदाएष्यः कालः अथचेद्रीनोभवति तदागतकालः ॥ अत्रोदाहरणं
संवत् १७३४ आश्विनवद ३० गुरुदिनेऽर्धरात्रसमयेसुक्रोरविशुक्रोयंत्रेणसाधितौरविः सायन ५।१२

५८ भुक्ति ५८।० शुक्रः ५।२९।५३ भुक्तिः रूपरूपा २०।२५ तत्कालशुक्रास्तसमये श्रवणनक्षत्रेऽनांशाः

नतेषु
नतेषु
नतेषु

यं ७७ गाच्याः ६० तत्र नतसंज्ञानयने समानीते ऽपरकुजेशुक्रास्तलग्नं सायनं ५।२७।१० लग्नं वर्तते म
कराननं तु ३५७ उपरि लग्नं तत्रैं चिन्हं दद्यात् ततः शुक्रस्य कलांशाः पातं नेत्वा क्रमपतंति तद्दशाछे
द मेवांतरं सवर्णं वक्रत्वात् भक्तियोगेन भज्यते ८६।२५ लब्धादिनादिकालः २।२४।४२ एवत्वानि
ष्पन्न ५।४५।२५ मध्येयोज्यं ६ ज्ञातं एतावता श्विनशुद्ध २ द्वितीयाग्नि दिनेगत घटी १० पले ७
समयेशुक्रस्यास्तः पश्चिमायाभविष्यति परःशताः संतु कवीश्वराणां स्वर्यापपत्तेर्गणितत्रयं
धाः अस्माकमेतत्किलकेवलाय परोपकाराय विधानमात्र ६२ इतिश्रीपंचराजग्रंथभंगीस
माप्तायंयंत्रराजटीकाग्रंथसंख्या २६५० ॥ अथबलपयंत्रं ॥ वृत्तार्धधृतिभागं एकैकस्यापंच
भिर्गुणनां तस्यांशकैश्चतुर्थेछिद्रेभव्यभागेन १ भागानिरेकागुणसंगुणास्तेदिनार्धभक्ता
स्तेघनाद्याः ॥ इतिबलयंत्रं ॥ अथचापकयंत्रं ॥ शंकुः शंकल्पार्कमितांगुलोन्नतन्मानतोऽधिम
ताचक्रछिद्रेयष्टिंकल्पकृतसंगुणांवास्यात्कल्पनासकृत्संग्रहागात् १ शंकुभाग्यंस्वरानी

यदि रवेर्दिनिकोऽत्र लभ्यते एकाकालतस्तदागतकालः शुक्रे एकाकाल १।२४।४२

यं ७८ दृग्यत्रतच्चिन्हतः खेदत्ततस्प्रमाणे ॥ न्येयंयुमानेनचयान्मितांकस्तत्तुल्यसंख्याघटिकाप्रमाण
२ ॥ इतिचापकयंत्रं ॥ अथभग्नोदयंत्रं विद्यर्कमुख्य ॥ सूर्यात्संचरेद्वक्रमनुग्रहगजन्मीशगु
णाः प्रग्रहाल्लिप्ताः खार्क १२० गुणाभचक्रकलिकाभक्ता २१६०० इष्टयुग्मनोः यातस्तेशगु
णहतंस्वरवि १२० हृतलब्धंएयऽखार्कतः १२० शेषेध्नेचसपीपगंचतदुभयोर्यत्प्रछकेतयु
या १ तत्रार्घंनयमीत्यमध्यमवयस्यंगांकयुक्तविलो यातंस्यात्तविलोजितत्तनुभवापुके
णसंताडयेत्एवत्त ३५ सगुणेनखार्क १२० वहृतंशेषंतदेष्यंरवेर्वक्रीयायवगास्योंशक
भक्तापूर्व — हैर्वाकुरु इतिग्रहकालात्पूर्वोयानयनं ॥ ॥ संवत् १८८९ माघशुक्ला २
बुधवासरे इदंपुस्तगलिखितंजीवणरामेणपूर्तामध्येदयंपढनार्थं ॥ श्रीगोपालजीसहाय

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June, 2017